

New Europe College *Petre Țuțea* Program Yearbook 2007-2008

ALEXANDRA MARIA CIOCÂRLIE
FELICIA DUMAS
SORIN GABRIEL IONIȚĂ
MARIA MATEONIU
LUCIA SAVA
STELA SUHAN
ȘTEFAN VIANU

Editor: Irina Vainovski-Mihai

Volum publicat în cadrul unui proiect finanțat de Agenția pentru
Strategii Guvernamentale

Volume published within a project financed by the Romanian Agency
for Governmental Strategies

Copyright – New Europe College

ISSN 1584-0298

New Europe College

Str. Plantelor 21

023971 Bucharest

Romania

www.nec.ro; e-mail: nec@nec.ro

Tel. (+4) 021.307.99.10, Fax (+4) 021. 327.07.74

LUCIA SAVA

Născută în 1976, în Morozeni, județul Orhei, Republica Moldova

Doctorat în istorie, Catedra de Istorie a Românilor și Antropologie,
Universitatea de Stat din Moldova (2007)

Teza: *Viața cotidiană în orașul Chișinău la începutul secolului al XX-lea
(1900-1918)*

Lector, Catedra de Istorie, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu”,
Cahul

Bursă de cercetare și documentare acordată de Institutul Cultural Român
(iulie-septembrie 2007)

Participare la Proiectului „Modernizarea gestiunii Universității de Stat din
Cahul”, finanțat de Programul Tempus-Tacis, în colaborare cu Universitățile din
Nice-Sophia Antipolis (Franța), Glasgow Caledonian University (Marea Britanie)
și Universitatea din Genova (Italia)
(2002-2004)

Participare la conferințe și simpozioane științifice naționale și internaționale
Numeroase studii și articole

LUCIA SAVA

Née en 1976, à Morozeni, district d'Orhei, République de Moldavie

Docteur en histoire, Chaire d'Histoire des Roumains et d'Anthropologie,
l'Université d'Etat de Moldavie (2007)

Thèse : *La vie quotidienne dans la ville de Chisinau au début du XX siècle
(1900-1918)*

Lecteur universitaire, Chaire d'Histoire, Université d'Etat „Bogdan Petriceicu
Hasdeu”, Cahul

Bourse de recherche accordée par l'Institut Culturel Roumain
(juillet-septembre 2007)

Participante au projet *La modernisation de la gestion de l'Université de Cahul*,
financé par le Programme Tempus-Tacis, en collaboration avec l'Université de
Nice-Sophia Antipolis (France), Glasgow Caledonian University
(Grande Bretagne) et l'Université de Gênes (Italie)

Participation à des conférences et symposiums nationaux et internationaux
Nombreux articles et études

VIAȚA COTIDIANĂ ȘI MENTALITĂȚILE ÎN ORAȘUL CHIȘINĂU ÎN CADRUL ROMÂNIEI ÎNTREGITE (1918-1940)

Preliminarii. Viața cotidiană și mentalitățile reprezintă o dimensiune indispensabilă a existenței umane. Cu toată importanța proceselor istorice majore, a evoluțiilor politice, sociale, economice, culturale etc., pentru fiecare individ în parte „marea” istorie se derulează prin prisma unor necesități cotidiene. Fiecare persoană, indiferent de nivelul de instruire, de vârstă, de sex, de confesiune sau de mediul în care trăiește, are o viață personală, care-i influențează puternic perspectiva istorică.

Astfel, viața cotidiană, care are drept componentă esențială viața privată, individuală, constituie un domeniu necesar în cercetările istorice, în lipsa căruia, percepția fenomenelor istorice ar fi nu numai incompletă, dar și deformată. Studiarea vieții cotidiene și a mentalităților indivizilor dintr-o societate într-o anumită perioadă istorică ne oferă posibilitatea de a ne crea o viziune mai clară, mai profundă despre particularitățile de evoluție, precum și despre nivelul de cultură și civilizație al societății respective într-un anumit moment istoric; ea ne facilitează reconstituirea tabloului concret și complet al societății din care face parte, precum și descoperirea acelor elemente ale vieții sociale, pe care în mod obișnuit istoricul nu le poate remarca studiind istoria socială și politică în ansamblul societății.

Problema cotidianului și a mentalităților, complexă și destul de variată în ceea ce privește conținutul și problematica abordată, este un subiect nou, relativ puțin cercetat în istoriografia românească. Cu atât mai puțin a fost abordată în istoriografia din Republica Moldova, dovadă este faptul, că la ora actuală există puține studii ce ar viza această problemă, care necesită o cercetare profundă.

Acest domeniu al istoriei (*La nouvelle histoire*), apărut la începutul secolului trecut, a inaugurat o perspectivă nouă și globală asupra trecutului, indicând manierele în care oamenii societăților trecute văd,

percep și își imaginează lumea care-i înconjoară, cum se văd pe ei înșiși, și unii pe alții, precum și sistemele de valori în funcție de care își modelează atitudini, comportamente, reacții unii față de ceilalți, ca și față de provocările mediului natural, social sau politic.¹

Începuturile noilor direcții de cercetare se regăsesc în istoriografia romantică, care încearcă să lărgescă sfera de interes a istoricului, inaugurând o nouă paradigmă de cunoaștere, cea care vizează o restituire globală a întregii aventuri umane în totalitatea sa.²

Unul dintre istoricii de început în această direcție a fost K. Lamprecht, care a denunțat istoriografia germană pentru accentul pus pe istoria politică și personalitățile politice. El a „cerut o istorie colectivă” care să-și preia conceptele din alte discipline. „Istoria, susținea Lamprecht, este în primul rând o știință sociopsihologică”.³ Încercările sale de a ieși din monopolul istoriei politice nu au avut succes în Germania, care rămâne încă fidelă concepțiilor istorice ale lui Ranke, ele au avut ecou în SUA și în Franța. Istoricii americani F. J. Turner și J. H. Robinson pledează pentru o „nouă istorie”, care să abordeze toate activitățile umane, preluându-și ideile din antropologie, economie, psihologie și sociologie.⁴

Primele încercări de instituționalizare a noii discipline se datorează eforturilor istoricilor francezi L. Febvre și M. Bloch, din inițiativa cărora apare revista *Annales d'histoire économique et sociale* (Strasbourg, 1929). Ambii se opuneau prevalenței istoriei politice, pe care încearcă să o înlocuiască cu o istorie „mai amplă și mai umană”, care să includă toate activitățile umane, care să fie mai puțin preocupată de povestirea evenimentelor și mai mult de analiza „structurilor”.⁵ Plecând de la cercetările acestor autori, noi generații de istorici, vor impune problematica cotidianului și cea a mentalităților în câmpul istoriografiei contemporane: R. Mandrou,⁶ J. Goff,⁷ G. Duby,⁸ F. Braudel,⁹ Ph. Ariès și G. Duby¹⁰ș.a.

Problematika cotidianului, alături de cea a mentalităților, capătă contur în ultimele decenii ale secolului al XX-lea în cercetările istoricilor din spațiul românesc. Istoricii români ca F. Constantiniu,¹¹ E. Papu,¹² I. Țighiliu,¹³ A. Duțu,¹⁴ L. Boia,¹⁵ T. Nicoară,¹⁶ A.-F. Platon,¹⁷ I. Scurtu,¹⁸ prin preocupări teoretice și prin crearea unor instrumente de lucru adecvate circumscriu problematica cotidianului în paralel cu cea a mentalităților, cristalizând cu adevărat un statut științific recunoscut.

Încercările de tratare a unor subiecte relevante ale cotidianului și mentalității sunt puține în Republica Moldova. Acest domeniu rămâne încă puțin explorat de istoricii din spațiul pruto-nistean.¹⁹

Pornind de la ideea lui F. Braudel, potrivit căreia obiectul istoriei este „omul și... restul”,²⁰ completată de P. Veyne, care realizează că, de fapt, „totul este demn de istorie”,²¹ în prezentul studiu ne propunem drept obiectiv principal reconstituirea aspectelor esențiale ale vieții cotidiene și ale mentalităților în orașul Chișinău în cadrul României întregite (1918-1940).

Importanța studiului este dată de faptul, că orașul Chișinău, capitala actuală a Republicii Moldova, este un centru politic, administrativ, economic și cultural important din Europa de Sud-Est. De la prima atestare documentară (1436) și până în prezent, orașul Chișinău a cunoscut mai multe etape de dezvoltare, ca urmare a cărora se transformă dintr-o simplă așezare rurală într-un adevărat centru urban. Un loc aparte în evoluția istorică a orașului Chișinău îl ocupă perioada de la începutul secolului al XX-lea, perioadă în care se intensifică procesul de urbanizare și de modernizare, când se naște o nouă societate – cea urbană, care constituie mediul favorabil pentru receptarea și promovarea ideilor progresiste ale Occidentului. Deoarece orașul Chișinău s-a format după modelul și principiile de organizare a orașelor din Imperiul Rus, evoluția istorică a acestuia în cadrul României întregite (1918-1940) prezintă mai multe schimbări a căror cercetare este indispensabilă pentru reconstituirea istoriei de ansamblu a orașului.

Avantajul de a fi capitală. Creație a epocii „țariste”,²² din punctul de vedere al formei și al exteriorului, orașul îndreptățește pe deplin aprecierile lui A. Toynbee în ceea ce privește modalitățile de alegere a capitalelor pe considerente de convenabilitate: atât în ceea ce privește condițiile de aprovizionare cu mărfuri, în legătura cu administrația țării și în menținerea securității, dar și pe considerente de strategie.²³ Evoluția sa drept capitală a fost determinată, în mare măsură, de faptul că orașul Chișinău s-a format într-un context economico-social, politic și cultural specific, ca urmare a influenței mediului rusesc, aspecte care și-au lăsat amprentele asupra evoluției mentalității și a vieții cotidiene.

Străzi și cartiere. Ca majoritatea marilor orașe ale Imperiului Rus, Chișinăul ocupa un teritoriu întins,²⁴ iar clădirile erau despărțite între ele prin străzi, grupate în cartiere.

Geografia istorică a orașului era repartizată în patru sectoare. Conform raportului șefului de poliție Lazarev din 29 martie 1851 către guvernatorul militar al Basarabiei, general-locotenentul P. Fiodorov, „...planul orașului a fost întocmit de arhitectul Zaușkevici în limitele lui actuale; a fost

făcută o nouă divizare a sectoarelor, au fost denumite străzile și stradelele, deoarece multe dintre ele nu aveau denumiri sau numere..."²⁵

Până la Unirea Basarabiei cu România n-au fost înregistrate modificări substanțiale în divizarea orașului, cu excepția schimbării denumirilor unor străzi, intervenite în anul 1912. În cadrul ședinței Consiliului de Miniștri al Republicii Moldovenești din 15 martie 1918, a fost decisă includerea satului Râșcani în calitate de suburbie a orașului. După Marea Unire, o bună parte din străzi au fost redenumite, astfel, încât în perioada interbelică acestea aveau 2-3 denumiri.

Un oraș suprapopulat. Problema demografică era una actuală pentru începutul secolului al XX-lea; aceasta în condițiile în care Chișinăul era orașul cu cei mai mulți locuitori ai provinciei Basarabia și unul dintre cele mai populate orașe ale Imperiului Rus.²⁶ Ca și alte capitale, orașul Chișinău a jucat rolul de creuzet, atrăgând imigranți din diverse locuri, cu diverse limbi materne, diverse obiceiuri și moravuri și din diferite clase sociale. Acest fenomen era unul aparent „normal”, în condițiile politicii de rusificare și de deznaționalizare, urmărită de autoritățile țariste. Acestea au atras recruți eterogeni, în primul rând, din provinciile Imperiului Țarist, dar și din regiuni de dincolo de frontierele statului. Imigrarea în capitală a fost în unele cazuri forțată, iar în alte cazuri – voluntară, fenomen apreciat astfel de A. Toynbee: „în ambele aceste categorii de imigranți deveneau rezidenți indezirabili într-un oraș ai cărui locuitori erau, prin însăși prezența lor, în măsură să influențeze soarta guvernului ce-și avea sediul acolo, influențând în mod indirect soarta celorlalți supuși, din toate teritoriile aflate sub stăpânirea aceluia guvern”.²⁷

După Marea Unire, Chișinăul își păstrează superioritatea numerică, fiind al doilea, ca număr al populației, după București. Conform Recensământului din 1930 orașul Chișinău (care deținea statutul de municipiu) avea 117 016 locuitori, dintre care 57 981 bărbați și 59 035 femei.²⁸

O diversitate etnică și socială. Sub acest aspect, orașul Chișinău era destul de eterogen. Am menționat anterior în ce condiții se constituie și se cristalizează această diversitate etnică și socială de regulă în orașele-capitală, și nemijlocit, în Chișinău. Pentru a evidenția diversitatea populației orașului în ceea ce privește componența etnică și socială, precum și nivelul de instruire am apelat la datele *Recensământului imperial din 28 ianuarie 1897* și la cele ale *Recensământului din 1930*, care sunt cele mai complete în această privință.²⁹

Conform primului recensământ, analizând *componenta națională* a populației orașului Chișinău, după criteriul limbii materne: evreii reprezentau 45,93% din numărul total al locuitorilor orașului (în județ - evreii reprezentau doar 19,48%), ceea ce înseamnă că în oraș erau concentrați cu aproximativ 30% mai mulți evrei decât în județ³⁰, rușii (ucrainenii și bielorușii) – 30,16%, în județ – constituiau doar 13,81%) și abia pe locul al treilea se situa populația băștinașă, românii (sau moldovenii, cum sunt numiți în recensământ), care constituiau 17,58% în oraș și 62,90% în județ. În orașul Chișinău mai locuiau polonezi (2,99%), nemți (1,17%), bulgari (0,85%), precum și un număr nesemnificativ de armeni (0,34%), greci (0,28%), țigani (0,13%), turci (0,03%) etc.

Structurată după *confesiunea religioasă*, populația orașului Chișinău era divizată astfel: creștinii ortodocși și coreligionarii - 46,59%, această confesiune constituia 76,84% în județul Chișinău. Creștinii erau urmați de iudei la o diferență nesemnificativă - 46,31%, în oraș și 19,63% în județ. Dintre celelalte confesiuni religioase întâlnite în oraș, mai consistentă apare cea romano-catolică (3,54%), în mare parte compusă din etnicii polonezi, dar se întâlnesc și credincioși de rit vechi (2,05%), luterani (0,89%), armeni gregorieni (0,39%), musulmani (0,18%), cât și alte confesiuni religioase creștine și necreștine.³¹

Analiza datelor *Recensământului din 1897*, efectuată ulterior a demonstrat însă, că rezultatele acestuia în ceea ce privește componenta națională a populației Basarabiei nu reflectau veridic realitatea. Studiile recente realizate de istoricul D. Poștarencu confirmă faptul, că în condițiile politicii de deznaționalizare și de rusificare ale autorităților țariste, datele *Recensământului*, în ceea ce privește structura etnică a populației „doar cu mari rezerve pot fi utilizate”.³²

În ajunul Marii Uniri, în orașul Chișinău populația băștinașă, moldovenii constituiau 30%, evreii – 46,6%, rușii – 9%, ucrainenii – 5,3%, iar celelalte etnii, bulgarii, găgăuzii – 1,5%.³³

Diversitatea populației orașului poate fi remarcată și din punctul de vedere al *structurii sociale*. Populația orașului era divizată în cinci categorii, fiecare dispunând de un statut juridic distinct: nobili (personali și de viță), negustorii, mica burghezie, meșteșugarii și muncitorii. Spre deosebire de populația rurală, cea urbană era mult mai diversificată după apartenența la categoria socială. În afara stărilor sociale menționate, în componența structurală a orașului mai intrau: cetățenii de onoare,

reprezentanții clerului, țărani, coloniști și supuși străini, militari, fiecare situându-se în condiții sociale, economice și fiscale diferite, fapt care determină caracterul diversificat al modului de viață al locuitorilor orașului Chișinău.³⁴

Știința de carte. Apreciată din punctul de vedere al alfabetizării, Basarabia se situa pe poziția 45 din cele 50 de gubernii din partea europeană a Rusiei autocrate. Numărul știutorilor de carte în cadrul populației urbane a Basarabiei reprezenta 32,8%, în timp ce în orașul Chișinău aceștia reprezentau 39,3% din numărul total al populației orașului, 49,1% erau populație masculină și doar 28,6% populație feminină (în județul Chișinău doar 20,4% erau știutori de carte). Pentru comparație, în orașul București numărul știutorilor de carte în anul 1900 era de 63%, cifră care a crescut până la 75% în anul 1912.³⁵

Nivelul redus al științei de carte a limitat accesul populației la viața politică și administrativă a orașului și a determinat intensificarea procesului de deznaționalizare și de rusificare în perioada 1812-1918. Această situație este consemnată și de istoricul Nicolae Iorga:

„Cine trece la «gimnaziul întâi» sau la «gimnaziul al doilea din Chișinău» la seminarul din același oraș, la institute sau orfelinate, acela pierde pe încetul tot simțul pentru limbă. La Universitate, care nici nu se află în Basarabia, ci la Odessa, chiar la Moscova, la Petersburg, înstrăinarea merge mai departe. «Intelighentul» e rus ca limbă, chiar dacă de la un timp încoace începe a se recunoaște naționalicește ca român.”³⁶

Informațiile recente, evidențiate de D. Poștarencu, arată că, deși procentul mediu al știutorilor de carte din orașul Chișinău, în perioada dominației țariste, întrecea de două ori același indicator pentru Basarabia, el era redus din cauza organizării slabe a învățământului public, procesul instructiv fiind organizat, în mod obligatoriu, în limba rusă, ceea ce crea minorităților naționale dificultăți în obținerea deprinderilor de citire și scriere. În orașele basarabene un nivel mai înalt de instruire aveau germanii, grecii, polonezii, armenii, rușii, evreii, bulgarii, în timp ce acesta era mai redus la ucrainenii și moldovenii. Nivelul de instruire limitat al populației românești este explicat de autor prin următoarele cauze: intelectualitatea românească din Basarabia era puțin numeroasă; studiile se făceau în limba rusă; în Basarabia nu exista nici o instituție superioară de învățământ, tinerii fiind nevoiți să urmeze cursurile universitare în alte centre urbane ale Imperiului Rus.³⁷

Modificările numărului și structurii populației orașului Chișinău de la începutul secolului al XX-lea, care se vor menține și după Unire, se datorează, în mare măsură, confruntărilor dintre forțele coercitive (legate de mediul geografic și de resursele acestuia) și forțele electivă, determinate social și cultural, care țin de comportamentele demografice individuale, familiale ori colective.³⁸

Aceste confruntări nu rămân stabile, interacțiunea între alegere și constrângere le modifică, determinând caracterul particular; clima, spațiul, solul pot fi considerate, în cazul orașului Chișinău relevante pentru dinamica demografică, determinând mobilitatea și densitatea populației. Pe de altă parte, aceste elemente ale spațiului geografic condiționează sursele energetice și alimentare ale populației orașului, influențând în mod direct regimul alimentar, tendințele vestimentare, cât și nivelul de trai și gradul de supraviețuire al populației. Ca urmare, apar fluctuații ale numărului populației: creșterea demografică înregistrată de la 108 483 de locuitori (1897) la 131 000 – în 1902, scăderea acesteia în ajunul primului război mondial – până la 125 000; o nouă creștere în anul 1919 – 133 000 de locuitori, urmată de o descreștere până la 117 016 locuitori, conform *Recensământului din 1930*.³⁹

Fluctuațiile dinamicii populației orașului Chișinău în anii 1897-1930 sunt determinate, în bună parte, de condițiile social-economice și politice ale perioadei. A. Toynbee stabilește printre cauzele acestor variații demografice faptul că, „orașele-capitale trebuie să-și plătească importurile de alimente producând mărfuri de export de valoare echivalentă; în cazul când nu mai pot face față obligațiilor asumate, au de suportat soarta inevitabilă a unui oraș nesolvabil: sărăcesc, populația lor se reduce ca număr.”⁴⁰

Din acest punct de vedere, transformările demografice pot explica ritmul de viață și rapiditatea cu care se schimbă o societate sau alta într-o anumită perioadă istorică; faptul că numărul locuitorilor orașului cunoaște fluctuații majore constituie o dovadă că orașul este supus intensificării procesului de urbanizare și de modernizare. Pe de altă parte, aceleași transformări determină durata generațiilor și a vârstei umane, astfel, longevitatea este mai întâlnită printre femei, decât printre bărbați, deși aceștia se nasc într-un număr mai mare; precum și ritmul de adaptare la modul de viață socială. De asemenea, schimbările de comportament în societate au și o relevanță demografică, deoarece acestea includ unele elemente particulare, cum ar fi, nupțialitatea, care își revendică dreptul asupra reproducerii, regimul alimentar, de care depinde sănătatea

indivizilor, mobilitatea și migrările, care influențează geografia unei zone alese pentru stabilire, precum și dimensiunile numerice ale acesteia.⁴¹

Mentalitate și identitate națională. Naționalismul ca doctrină politică legitimată și conceptul de identitate etnică ca unul dintre elementele constitutive ale acesteia apar ca rezultat al Revoluției Franceze și coincid cu perioada în care Basarabia este detașată de la Moldova de către Rusia Țaristă. Astfel, Basarabia era izolată de restul Europei chiar în perioada când ideea națională, a identității etnice și a mândriei de a aparține la o comunitate cu aceeași limbă, cultură, tradiții și dreptul fiecărei colectivități de acest fel de a crea un stat propriu câștiga din ce în ce mai mult teren în Europa. Această situație a determinat, în esență, apariția cu întârziere a conștiinței naționale la românii basarabeni, în sensul de conștiință politică.⁴² Au existat, de asemenea, alți factori care au contribuit la fenomenul menționat: rata redusă de urbanizare a populației locale,⁴³ analfabetismul în masă, lipsa unei limbi standard de comunicare, lipsa presei în limba română, elemente considerate de unii autori indispensabile pentru apariția unei „comunități imaginate”, precum este națiunea.⁴⁴ Pe de altă parte, un factor care de obicei a declanșat procese de diferențiere etnică în alte regiuni – colonizarea cu elemente străine – a avut un impact redus asupra basarabenilor. Spre deosebire de alte provincii românești înstrăinate (de exemplu, Transilvania), unde exista o diferențiere religioasă clară, în Basarabia rusească majoritatea coloniștilor – ruși, ucraineni, bulgari – aveau aceeași confesiune religioasă, creștină ortodoxă, fapt care nu a generat din partea populației locale o percepție acută că cei veniți erau absolut străini, respectiv, nu prezentau alteritatea absolută.⁴⁵

Nu există deocamdată date sistematizate referitoare la mentalitatea basarabenilor la răscrucea secolelor XIX-XX. Cu toate acestea, străinii care au cunoscut Basarabia, curând după 1812, „lăudau simplitatea, statornicia în credințe strămoșești, curajul față de moarte și supunerea față de autorități”.⁴⁶

Un martor al perioadei consemnează în presa timpului:

„Mă uitam în jurul meu și mă minunam de buna credință, curățenia și simplitatea moldovenilor, până când nu trecuse 100 de ani de când rușii îi stăpâneau, până n-a trecut peste ei vijelia rusificării, cu toate metodele ei de impuneri și asupriri, așa erau de curați la suflet, așa erau de nepătați în limbă...”⁴⁷

Schimbările intervenite în mentalitățile timpului ca urmare a politicii țariste se fac resimțite, îndeosebi, în zonele urbane. Același autor evidențiază:

„Cu orașele se schimbase treaba, că moldovenii se căzneau să grăiască cât mai curat rusește, și se râdeau unii pe alții, că-și stâlceau limba lor, rusească se înțelege, se batjocureau făcându-se țigani și mămligari unii pe alții, adică cum îi făceau rușii mai pe toți la un loc, și ca să dovedească că s-au civilizat, mâncau *semicichi* (semințe de floarea soarelui, n.n.) și beau votcă de 90 de grade, iar la chef crușon, blinele și spărgeau paharele, ba mai trăgeau câte odată și din revolvere ca rușii...”⁴⁸

Conștiința națională a moldovenilor din Basarabia n-a putut să se manifeste liber sub regimul țarist. Organizarea moldovenilor s-a realizat abia la începutul secolului al XX-lea, când, după exemplul altor naționalități din Rusia, au început să-și însușească metodele și curajul acestora, în ceea ce privește revendicările politice, naționale, economice, culturale, sociale și administrative pentru Basarabia.

În aceste condiții, actul Unirii de la Chișinău s-a înscris cu litere de aur în istoria națională ca triumful dreptății, iar în istoria universală ca un act de aplicare a marelui principiu pentru care s-a măcelărit lumea în războiul mondial: dreptul națiunilor de a dispune de soarta lor.⁴⁹

Primul Război Mondial a avut un impact profund asupra întregii Europe, atât în domeniul politic, cât și în cel economic, social și cultural:

„Războiul a adus o zdruncinare puternică în viața popoarelor și a statelor. El nu numai a făcut mai urgente unele nevoi existente în timp de pace, dar încă a pus în lumină altele noi, izvorâte fie din condițiile de trai puse de război, fie din năzuințele fiecărui stat sau neam...”⁵⁰

Pentru basarabeni primul război mondial a însemnat perioada în care s-au produs cele mai profunde schimbări din întreaga lor istorie modernă, îndeosebi în ceea ce privește conștientizarea în masă a ideii că ei constituiau o colectivitate distinctă, cu anumite caracteristici, ce îi deosebeau de restul populației din Imperiu. În momentul în care Sfatul Țării a votat Unirea cu România, la 27 martie 1918, o parte importantă a basarabenilor era mai mult confuză decât entuziasmată cu privire la acest eveniment, probabil și din motivul că România regală nu avea o faimă bună în rândul basarabenilor.⁵¹

Gradul redus de participare politică și perpetuarea modului de gândire tradiționalist – convingerea că lucrurile vor evolua spre bine de la sine,⁵² precum și teama de a nu fi anexați la Ucraina sau la Rusia bolșevică au fost printre cauzele principale ale acestei situații. Promisiunea guvernului de la București de a garanta autonomie locală și angajamentul de a promova reforme sociale și economice radicale, – au fost alte argumente convingătoare invocate de unioniști. Totuși, revendicările naționale au fost eclipsate de cele de ordin economic și social.⁵³ Un alt punct de vedere postulează că atât liderii reacționari, cât și cei revoluționari ai Basarabiei erau împotriva bolșevicilor și a ideii de unire cu România, deoarece ei se temeau pur și simplu de instaurarea unui regim politic diferit de cel existent până atunci.⁵⁴

Unirea Basarabiei cu România nu a însemnat schimbarea mentalității. În mai multe ziare ale timpului se menționa, că prin masa populației sale românești și prin dreptul istoric, Basarabia e românească, „dar nu există încă în sufletul acestei populațiuni o puternică conștiință națională, care să o apere de orice ademeniri din afară și să o lege indisolubil de restul poporului român.”⁵⁵ Pentru consolidarea conștiinței naționale era nevoie de a se lucra în mai multe direcții. În primul rând, printr-o sinceră și larg democratică reformă politico-socială, care să lege astfel de faptul unirii un maximum de drepturi politice și bunăstare economică a populației și să consolideze astfel unirea națională prin identificarea ei cu satisfacția aspirațiilor democratice egalitare ale acestei populații. Apoi, printr-o vastă operă propriu-zis culturală, care să dea instinctului național forma și amploarea unei conștiințe naționale.⁵⁶

Nicolae N. Alexandri, membru marcant al Sfatului Țării, scria despre influența procesului de rusificare asupra mentalității basarabeanului: „geniul slav este geniul care îl caută în permanență pe Dumnezeu, reflectat atât de bine în literatura rusă și care ne-a molipsit și pe noi. Din aceste considerente, basarabeanul nu mai este român simplu, ci un român complicat.”⁵⁷

O altă mărturie despre basarabienii din perioada imediat următoare Marii Uniri aparține lui Emmanuel de Martonne, profesor la Sorbona. Vizitând Basarabia în 1919, el a apreciat că provincia

„este locuită de o populație pestriță, unde mariajele interetnice trebuie să fie des întâlnite, iar noțiunea de rasă (naționalitate) are un termen nedeslușit, de vreme ce o persoană care se declară drept găgăuz se aseamănă mai mult cu un malorus, un bulgar – cu un român din Muntenia, iar un rus

declarat nu era altceva decât o persoană a cărui tată era moldovean și mama sa – bulgăroaică.”⁵⁸

După Marea Unire, unele personalități marcante ale perioadei au exprimat doleanțe în ceea ce privește aportul fiecărei provincii la propășirea României. Astfel, N. Iorga scria că

„basarabienii ar trebui să dăruie Țării idealismul hotărât și fanatic, ireductibilul idealism luptător până la moarte, acela care vede între ideea ajunsă la crez și între realitatea ei un drum, lung ori scurt, ce are de a face!, dar o linie dreaptă, care e a unei datorii față de viața, cu tot ce poate să dea familia, cu tot ce are dreptul să reclame cugetarea, cu tot ce ar dori să mai știe, să mai lege, să mai guste, nu e nimic, idealismul pentru care în vechea noastră patrie Rusia, mii de oameni au murit zâmbind în funia spânzurătorii și înaintea plutonului de execuție.”⁵⁹

În perioada interbelică, într-o Europă răvășită de consecințele războiului și de ascensiunea partidelor extremiste, a dictaturilor politice, sub amenințarea permanentă a unui atac sovietic, regimul de asediu și repercusiunile nefaste ale acestuia deveniseră o stare de spirit obișnuită pentru Basarabia. Această situație a determinat, cel puțin în primii ani de după Unire, o frustrare și o dezamăgire în rândul basarabenilor comparativ cu așteptările lor din anii 1917-1918.⁶⁰

Prin urmare, datorită unor factori subiectivi sau obiectivi, mentalitatea românului basarabean în perioada dintre cele două războaie mondiale rămâne încă destul de refractară la opera de culturalizare a statului român și putem presupune că progresul în ceea ce privește procesul de conștientizare a identității naționale a fost anevoios sau basarabienii înțelegeau diferit, nu prea entuziast, modul de a-și afirma apartenența la națiunea română, în orice caz nu prin dragoste prea mare de carte și „iluminare” națională. Vicisitudinile perioadei, frustrările acumulate au determinat astfel conservarea, dacă nu chiar accentuarea identității regionale: „suntem moldoveni mai întâi de toate, și apoi români”,⁶¹ în detrimentul identității pan-românești.

Despre regionalismul basarabean, Gh. Bezviconi aprecia: „Basarabienii sunt regionalişti, dar nu îndrăznesc să se recomande sub această calitate...”⁶²

Ideologia regionalistă, pe care unii o consideră ca o ideologie îngustă, ancorată în empiric, periculoasă și distrugătoare de ideal, iar alții din

contra – ca pe o ideologie realistă și salvatoare, este definită de autor, „ca o doctrină care soluționează, nu favorizează, nevoile, dar nu și aspirațiile grupărilor regionale”. Totodată, Gh. Bezviconi distinge trei tipuri de regionalism:

1. *Regionalismul ambițioșilor și al nemulțumiților semidocti*. Acesta nu constituie o doctrină politică, ci pasiunea nestăvilită și periculoasă a unor personalități politice „marcante”, care confundă regiunea cu persoana lor. Basarabia nu cunoaște asemenea cazuri politice patologice. Evenimentele politice premergătoare actului Unirii n-au fost acte politice ce prevesteau un regionalism politic, ci simple acte de strategie politică pentru a integra Basarabia în românism. Amintirea acestor acte politice trădează un „particularism” basarabean;
2. *Regionalismul ca mentalitate* sau regionalismul local, natal, destul de puternic în Basarabia; poate fi, în concepția autorului, periculos, fiindcă poate devia repede de la un regionalism economic și cultural la un regionalism politic. În cazul de față, regionalismul nu este determinat de nevoile locale și de cadrul nației, ci constituie o continuitate ereditară. Astfel, românul cu conștiința nației, care se poate stabili oriunde pe teritoriul Țării, încearcă să cunoască și să realizeze local, adică regional, dar numai în contextul necesităților locale și în cadrul nației.
3. *Regionalismul de realități* este salvarea economică și culturală a Basarabiei. El trebuie să stea la orice icoană din Basarabia și să fie o mândrie pentru orice român basarabean. Acest tip de regionalism presupune cunoașterea nevoilor locale, satisfacerea lor și o prodigioasă activitate regionalistă încadrată în românism.⁶³

Mentalitatea îngustă, regionalistă a basarabeanului este evidențiată și de N. F. Costenco:

„Sub zodia politicianismului de ieri, basarabeanul a trăit zile de cruntă neliniște și veninos zbcium sufletesc. Am avut norocul de a cădea victima unei mentalități false. Și nimic nu înrăurește în rău sau în bine, asupra dezvoltării unui popor ca starea de spirit, mentalitatea. Falsa mentalitate pentru Basarabia a fost în timpul robiei seculare sub Rusia țaristă și de la Unire încoace, prezență stihiară, de neînfrânt. Fatalitatea acestui rău a înăbușit orice aspirație omeneste plauzibilă, a făcut ca basarabeanul să se retragă în noaptea izolării sale...”⁶⁴

Pe de altă parte, autorul scoate în evidență o serie de particularități ale mentalității românului basarabean, care au determinat caracterul regional al acesteia:

„Soarta a făcut ca norodul basarabean să aibă un tipar sufletesc specific, modelat în lupta pentru libertate politică și dreptate socială pe care au dus-o toate popoarele împărăției moscovite împotriva jugului țarist, precum și în mișcarea intelectualității ruse, în misticismul ei fanatic, s-a încheșat și oțelit sufletește elita românilor din Basarabia.”⁶⁵

Tiparul sufletesc specific al Basarabiei se rezumă, în concepția autorului, la următoarele: credința aproape mistică într-un ideal social credibil; structura cerebrală aptă pentru abstracție și rigiditatea doctrinară; înclinația de a duce tezele până la ultimele lor consecințe logice și pasiunea neînfrântă în susținerea și propagarea convingerilor proprii; încrederea în conștiința sa; onestitatea, un dezvoltat sentiment de pudoare; respectul, care reclamă reciprocitate, a proprietății și a individualității; naivitatea, cu extraordinară aplecare către idealism; basarabeanul este fiu al paradisiului ideilor ireductibile; platonician într-o anumită măsură...⁶⁶

În aceste condiții, întâlnirea dintre intelectualul basarabean, cu profilul anterior bine definit, și intelectualul bucureștean, caracteristica spiritului căruia era elasticitatea, a prilejuit evidențierea unui contrast izbitor, care a făcut inevitabil conflictul de ideologii și a determinat caracterul izolator al celui dintâi.

Politica interesată a instituit imediat o serie de stări excepționale permanente, uneori sub formă deghizată, oferind basarabenilor prilejul să retrăiască toată exasperarea și jignirea simțului de demnitate cetățenească și omenească, chiar dacă pretindeau mai mult ca orice, libertatea și dreptul legitim. De aici a rezultat opinia regionalistă, concepția autonomă de idei; s-a constituit starea de spirit protestatară și dorința admirabilă ca, prin puteri proprii, să se ridice un spirit oprimat de veacuri, pentru a sta, prin roadele ce le va da cu necesitate, pe picior de egalitate alături de ceilalți frați români.

Mișcarea regională, se caracterizează, în cazul basarabenilor, prin retragerea intelectualilor și organizării lor într-un corp independent, fără a fi totuși, exclusivist, în scopul de a da puțință și imbold capacității creatoare a spiritelor băștinașe să se folosească de mijlocul de a se realiza pe tărâmul universal al culturii.⁶⁷

Totuși, idealismul basarabenilor, invocat de N. Iorga, nu s-a manifestat din plin prin latura sa cea mai bună, și nu numai din vina basarabenilor. Din contra, s-a arătat acel idealism ale cărui caracteristici sunt mai mult negative, împrumutat tot de la ruși și pe care România îl avea cu prisosință, idealismul omului

„care e întotdeauna nemulțumit de orice, care merge neșesălat și cu injuria pe buze, care scormonește fără ca scormonitura să fie o brazdă și aruncă înlăuntru o otravă care ar fi în stare să ucidă orice sămânță; sumbrul idealism de complot și de conspirație care, negăsind sensul pozitiv al vieții, răspândește pretutindeni sepulclara știință a negației și neputând muri cu un zâmbet, trăiește cu un blestem.”⁶⁸

Astfel, vremurile tulburi au scos în evidență unele trăsături nu prea agreabile ale basarabenilor, apreciate din punctul de vedere al interesului național, al relației cu celălalt, trăsături care pot fi explicate din punct de vedere uman și istoric, care s-au accentuat și au declanșat uneori o anumită apatie, alteori chiar dispreț pentru apartenența la comunitatea politică și culturală românească nu numai datorită faptului că multe așteptări n-au fost realizate. Această stare s-a accentuat după 1940, când România cedează Basarabia Rusiei fără rezistență armată, din motive de securitate națională și de sprijin internațional adecvat.

Repercusiunile noului regim asupra vieții cotidiene. Schimbarea regimului politic n-a fost întotdeauna primită idilic nici în viața cotidiană. La început, actul Unirii din 27 martie este apreciat „drept un triumf inevitabil al principiului naționalităților, a cărui forță morală și politică nu au putut-o înfrânge episoadele militare și propagandele dușmănoase din răsăritul cotropit sau amăgit, ...drept o manifestare biruitoare a puterii de viață, obârșie a încrederii în sine și în viitor”, „o rază de lumină care mângâie sufletele noastre și trezește nemuritoare speranțe.”⁶⁹

Administrația. Trecerea de la vechile instituții administrative la noile structuri românești, a fost însoțită de un anume disconfort social-psihologic remarcat în epocă:

„De unde sub vechiul regim nici un organ de stat nu se ocupa de viața patriarhală, ce ducea fiecare moldovean, viața lui familială și gospodărească nefiind tulburată de nici o măsură de comunitate cetățenească, odată cu administrația românească se începe amestecul organelor de stat, județ și comună în gospodăria proprie pentru a supraveghea raporturile de comunitate și cetățenie. Conflictul începe între un fel de trai în trecut, când

gospodăria cetățeanului era o curte închisă pentru administrație, și între noua viață, când gospodăria devine o curte deschisă, o filă numai în cartea armonică a statului civilizat.”⁷⁰

Evident, au existat unele disensiuni între administrația centrală și populația autohtonă. Abuzurile funcționarilor de dincolo de Prut deveneau o temă predilectă a ziarelor timpului. Un martor al perioadei consemna despre aceștia:

„După muscali au venit alți români: jandarmii și funcționarii. Jandarmii erau încredeințați că vechea administrație moscovită însemna întuneric, groază, lanțuri, Siberia. Și aducând blândețe și civilizate năravuri ale administrației din Regat, se socoteau pioneri ai civilizației într-o țară barbară.”⁷¹

Paralel cu introducerea treptată a instituțiilor administrației de stat românești, în Basarabia continuau să existe *zemstvele*, vechile instituții publice de autoconducere, care, profitând de autonomia de care se bucurau în virtutea legilor ruse rămase în vigoare, se transformaseră în centre de rezistență antiromânești.⁷²

Modificările realizate în domeniul administrației au fost primite diferit de populație. Un martor al perioadei, moș Ștefan își exprimă părerea despre regimul nou al Basarabiei: „Ce să spun? Era destul de bine și pe vremea rușilor. Era belșug și nimene nu ne-avea în grijă... Acu vremurile-s mai grele, da tot parcă ni se îmblânzește sufletul când auzim pe soldat și pe slujbaș grăind limba noastră...”⁷³

A. Nour, explicând cititorilor din România particularitățile organizării administrative a Basarabiei în cadrul Rusiei, afirmă superioritatea acestei organizări în raport cu modul de administrare județean din România, ajungând să declare că „imensitatea Rusiei și prefacerea basarabeanului într-un tip de mentalitate rusească generală a avut o influență bună asupra oamenilor de peste Prut: le-a dat orizonturi largi pentru idei de acțiune, care nu sunt mărginite, încadrate de orizonturile înguste ale unei țări mici.”⁷⁴

În același timp, autorul preciza, că

„ceea ce există mai bun în România față de starea lucrurilor din Basarabia e numai din domeniul pur politic: cuvântul absolut liber; dreptul public scris și întrucâtva și aplicat; independența națională, integritatea,

dezvoltarea, complexul de trai independent, izvorât din însăși națiunea românească. O, pentru aceste bunuri supreme aș da și eu, basarabean, în schimb toate bunurile vieții intelectuale și social-economice pe care le aveam în Rusia atât de dezvoltate.”⁷⁵

Economia. Revoluția și războiul civil din Rusia, pe de o parte, și încadrarea Basarabiei în Regatul român, pe de alta, au determinat grave dereglări în circulația monetară. În ținut aveau putere de cumpărare, pe lângă leii românești, și rublele romanoviste, numite „kerenki”, cât și așa numiții „bani odesiți”. Haosul circulației monetare, cu toate încercările de reglementare din partea autorităților, constituia sursa unor speculații și șarlatanii, curățind astfel buzunarele orașenilor de rând. Prin *Decretul 901 din 16 aprilie 1918*, autoritățile au stabilit un echivalent de schimb de 1:1 între leii românești și rublele rusești;⁷⁶ în realitate, însă, la piață leul românesc era schimbat cu 60 de copeici, în timp ce cămătarii îl vindeau cu 1,20-1,25 ruble.

Devalorizarea rublei în anii 1918-1920 a avut drept consecință micșorarea capacității de cumpărare și a generat nemulțumiri față de modul în care a fost efectuată preschimbarea vechii valute rusești. Unificarea monetară a pus capăt numeroaselor speculații cu diferențele dintre cursul rublei și al leului, a contribuit la instaurarea unei discipline financiare benefice derulării afacerilor economice și a ilustrat, sub aspect politic, ireversibilitatea unirii Basarabiei cu țara. În luna iulie 1921, Guvernul a luat decizia de a lichida sucursalele băncilor fostului imperiu rus din Basarabia și de a transfera patrimoniul acestora în folosința statului.⁷⁷

Biserica. Problema bisericii a stârnit o serie de discuții în primii ani de după Unire. Dacă introducerea serviciului religios în limba română, a fost începută în timpul revoluției în satele românești și în unele biserici din orașe, după Unire episcopii ruși Anastasie, Gavril și Dionisie nu au recunoscut situația creată de drept și în materie de biserică, considerând unirea ca chestiune politică de fapt nu de drept și fără urmări pentru situația bisericească.⁷⁸

Problema bisericii basarabene a avut un caracter complex; Moscova a acționat prin mijloace diversioniste, urmărind să-i învrăjbească pe credincioșii de același cult, pentru a-și atinge scopurile sale de dominație.

La 1 aprilie 1919 în Basarabia se introduce oficial calendarul gregorian de stil nou. Vechiul calendar a devenit anacronic și crea mari dificultăți, îndeosebi, în relațiile cu statele din Europa. Însă reforma viza doar

calendarul laic, nu și pe cel ortodox, care continua, ca de astfel în întreaga Românie, să fie iulian. În presa timpului această schimbare a trezit reacții amuzante; conform noii reforme, locuitorii orașului s-au culcat pe 31 martie și s-au trezit pe 13 aprilie!

Învățământul. În perioada interbelică, în domeniul învățământului s-au înregistrat cele mai spectaculoase progrese. Chiar de la sfârșitul anului 1917, Sfatul Țării și Consiliul Directorilor a acordat o atenție specială învățământului, naționalizării școlilor. „În învățământul popular ne punem de gând să schimbăm școala în așa fel ca ea să corespundă nevoilor zilnice, sufletului și trecutului neamurilor din Basarabia. Înainte de toate este nevoie să facem școală națională.”⁷⁹

Ziarul *Mișcarea* de la Iași sublinia importanța acestui proces și cerea susținerea lui. Astfel, se remarcă deschiderea, la 18 februarie 1918 a Universității Populare, „ale cărei cursuri să întregescă învățământul secundar, așezat și el pe temeuri românești. Programul de deschidere e întocmit astfel încât să răspundă nevoilor culturale cele mai grabnice.”⁸⁰ Prelegerile ținute în acest cadru s-a bucurat de o numeroasă asistență, fiind primite cu deosebit interes. Pe lângă greutățile materiale, a lipsei manualelor și a profesorilor, s-a observat la Chișinău că unii „așteaptă chiar să se schimbe timpurile și să se întoarcă țarismul cu acțiunea lui rusificatoare de mai înainte.”⁸¹

Universitatea Populară din Chișinău deținea o bibliotecă, care a trecut la 1 iulie 1920 sub jurisdicția statului, cu dreptul de a primi gratuit câte două exemplare din producția editorială apărută în țară. În 1926, biblioteca dispunea de 15 330 de volume în limba română, 1 296 în franceză, 300 în germană și 3 000 în limba rusă. Într-un timp relativ scurt, Universitatea Populară din Chișinău s-a transformat într-un prestigios centru de cultură, cu o reputație înaltă în țară și peste hotare.⁸²

După Unire, tineretul basarabean avea posibilitatea de a-și continua studiile atât în instituțiile de învățământ superior din țară, cât și din străinătate. Un rol deosebit de important în pregătirea cadrelor cu studii superioare pentru Basarabia a aparținut Universității din Iași. Prin decretul regal din 20 decembrie 1919 a fost acordat un credit de 400 de mii de lei pentru acoperirea cheltuielilor necesare înființării unui cămin studentesc pentru cazarea a 400 de studenți basarabeni, care urmau să studieze la această instituție.⁸³

Printr-un efort conjugat al oamenilor de cultură și știință de pe ambele maluri ale Prutului, printr-un substanțial sprijin acordat de statul român,

Basarabia va cunoaște, în scurt timp, o învioreare considerabilă a învățământului, culturii și științei, reușind să depășească, în cea mai mare parte, handicapul ce o despărțea de celelalte provincii.

Limba. În presa periodică a timpului se discuta cu îngrijorare despre starea limbii române vorbite în Basarabia. Unii observatori erau alarmați că ziarele apar într-o română stâlcită, iar pe străzi auzi vorbindu-se mai mult rusește.

Această „modă” poartă amprentele perioadei anterioare: „Era ambiția micilor burju de a înnobila pe această cale o odraslă, de a face din odorul lor o *barişnia* desăvârșită.”⁸⁴

Într-un alt articol, unul din corespondenți scria: „Mă aflu în întâmplător la examenele de echivalare ce se dădeau la un liceu românesc. Din tot puhoiul de tineret de ambele sexe care așteptau pe culoare nici măcar unul ca să vorbească românește, cel puțin în localul liceului a cărui emblemă arăta că e românesc...”⁸⁵ Acest lucru nu este ieșit din comun, având în vedere structura etnică a orașului.

Viața cotidiană. Perioada interbelică constituie probabil una dintre cele mai memorabile pagini din istoria orașului Chișinău. Viața cotidiană a locuitorilor orașului cunoaște trei perioade: a) anii 1918-1920, care constituie perioada de integrare a Basarabiei în România; b) anii 1923-1933 – „zgomotoșii ani '20” – perioada de avânt și de stabilitate economică; c) anii 1933-1940 – perioada „marii crize europene”, cu repercusiuni pesimiste asupra cotidianului.

„Zgomotoșii ani douăzeci”, care sfidau prin frivolitatea și prosperitatea lor, au lăsat urme adânci în memoria populației orașului. Aceștia au fost anii în care masele largi au putut beneficia pentru prima dată de rezultatele unei dezvoltări industriale considerabile. Aceasta este perioada marilor mișcări în masă, inclusiv a unei culturi de masă. Pacea, instaurată cu atâta zgomot nu a fost deloc trainică. Unii istorici vorbesc chiar, nu fără temeii, despre un lung război mondial în perioada anilor 1914-1945, cu un armistițiu de 20 de ani. De aici rezultă și intensitatea vieții, „furia de a trăi” caracteristică acelei „generații pierdute” și sfâșiate între cele două măceluri ale războaielor.

În toată Europa, perioada interbelică s-a deosebit printr-o apetență pronunțată de viață, prin tendința de a respinge orice fel de constrângeri și bariere, a oricăror conveniențe, de a revizui normele și morala „burgheză”. Acești „*années folles*” ai Europei erau un tip de revanșă pentru greutățile provocate de primul război mondial.

Totodată, se intuia faptul că această pace va fi de scurtă durată. Dorința de a șoca, manifestând astfel dezaprobarea a ceea ce se întâmplă în jur, era specifică nu doar artei cu toate curente sale avangardiste (cubism, dadaism, suprarealism), ci se manifestă și în viața de zi cu zi. Una dintre consecințele războiului a fost democratizarea vieții. Votul universal, libertatea presei, emanciparea femeii. Acestea îi revine de acum un rol tot mai important în societate. Măcelul european a avut drept consecință descreșterea numărului populației masculine, astfel încât femeia este pregătită să ia locul bărbatului. Drept urmare, se resimte implicarea femeii în mai multe domenii de activitate: apar femei avocați, profesori, aviatori, militari, geologi, iar acest lucru nu mai uimește pe nimeni. Analizând trăsăturile feminismului din Basarabia, I. M. R. constată că acest fenomen, care nu este unul nou, se caracterizează prin manifestarea unui spirit de nemulțumire, de revoltă și chiar uneori de cinism, al femeilor moderne, mai ales al celor care dispun de o anumită avere și care au primit o educație. Ca urmare, numărul de femei care doresc să exercite profesiuni libere și care nu doresc să se căsătorească, este destul de însemnat.⁸⁶

În Basarabia situația era incertă și din cauza faptului că Uniunea Sovietică nu a recunoscut niciodată re-unificarea acestei provincii cu România, ceea ce făcea ca acest teritoriu să constituie o „zonă contestată”. Din aceste considerente, nici economia nu s-a dezvoltat la nivelul scontat, deoarece capitalurile nu vin într-o zonă marcată de incertitudine.

Marea criză, care a cuprins anii '30 s-a soldat cu o depreciere spectaculoasă a monedelor naționale, cu o scădere a puterii de cumpărare a banilor, și respectiv, cu o reducere a nivelului de trai al populației în Europa. Această criză a avut repercusiuni și asupra Chișinăului. Presa timpului este dominată de accente pesimiste, predomină criticile la adresa autorităților. Bugetul orașului a scăzut comparativ cu perioada anterioară, fapt care a avut consecințe negative asupra gospodăriilor urbane. Creșterea datoriilor publice ale statului a cauzat întârzierea achitării salariilor pentru funcționari, a pensiilor.⁸⁷

Criza a lovit profund și bugetele cetățenilor. Puterea de cumpărare a scăzut, iar prețurile la alimente și întreținere au crescut proporțional. De asemenea, comparativ cu perioada precedentă, salariul real pe întreaga economie s-a redus. Astfel, doar în prima jumătate a anului 1935 prețurile au crescut în medie cu 15-20%. Drept urmare, consumul la unele alimente s-a redus.⁸⁸

Condițiile și nivelul de trai. În ansamblu, întreaga perioadă interbelică s-a caracterizat printr-o relativă bunăstare a populației. În condițiile în care profiturile medii ale burgheziei oscilau în jurul sumei de 200 000 de lei pe an, iar majoritatea funcționarilor aveau venituri de peste 20 000 de lei, prețurile par destul de accesibile pentru locuitorii orașului. Astfel, potrivit *Listei de prețuri la diferite articole vândute pe piața liberă din orașul Chișinău în perioada 15-30 decembrie 1936*, un kilogram de zahăr se vindea la prețul de 28-32 de lei, unul de orez între 25-30 de lei, un litru de ulei de floarea soarelui costa 35 de lei, iar un litru de ulei de măsline între 110-140 de lei, 10 ouă costau 20 de lei, un litru de lapte de vacă – 5-6 lei, un kilogram de unt de vacă, presat – 80-85 de lei, un kilogram de smântână – 40-50 de lei, un kilogram de brânză de vacă – 12-16 lei, iar unul de brânză de oaie – 25 de lei, un kilogram de scrumbii sărate – 50-60 de lei, un kilogram de carne de vită – 20 de lei, un kilogram de carne de porc – 25-35 de lei, un kilogram de cartofi – 2,5-3 lei, unul de ceapă – 3-4 lei, de fasole – 12-15 lei, varza 2 lei/kg, morcovul – 4 lei/kg, sfecla roșie – 2 lei/kg.⁸⁹

Localurile publice ofereau meniuri variate și accesibile ca și preț. Cei care nu aveau chef să gătească puteau lua masa la restaurantul „Șapte butoaie”, situat pe strada Armenească, nr. 54, unde pentru un prânz din două feluri de bucate plăteau 8 lei, iar pentru un litru de vin – 6 lei;⁹⁰ de asemenea, „Birtul lui Șutikov” propunea un meniu din două feluri de mâncare (cu pâine) pentru care se achitau 17 lei, iar studenții și funcționarii beneficiau de 20% reducere. La pensiunea din strada Regele Ferdinand I, nr. 81, un prânz din două feluri de bucate costa 12 lei, iar din trei feluri – 15 lei, la restaurantul lui Peaha din piața Sf. Ilie, pentru o masă de două feluri plus un litru de vin era achitată suma de 25 de lei.⁹¹ Nici prețurile la îmbrăcăminte și încălțăminte nu păreau exorbitante. Costul unei perechi de pantofi bărbătești varia, în funcție de model, între 400-500 de ruble, un costum de bărbați cusut la comandă costa 1 500 de lei (un metru de stofă bună făcea 500-550 de lei), un palton – 1 200 de lei, o scurtă din piele cu blană pentru femei – 1 800 de lei. Astfel, cu un salariu mediu cetățeanul de rând își putea permite să ducă un trai relativ decent.

În schimb, prețurile la chirie erau destul de ridicate. Trei camere costau aproximativ 3 000 de lei. 20% includeau serviciile comunale, îndeosebi apa, în casele prevăzute cu sisteme de canalizare. Prețurile la energia electrică erau puțin mai scăzute decât media pe țară. Pentru un kilowat se plătea între 13-18 lei, în funcție de anotimp. Pentru comparație,

la Bălți, Comrat, Cetatea-Albă prețul acestuia era între 20-25 de lei, iar la București – 9 lei, deoarece orașul dispunea de o stație mai modernă. În anul 1932 în Chișinău erau 7 000 de abonați, iar veniturile nete ale uzinei electrice se estimau la 16 000 000 de lei pe an.⁹²

Pe parcursul anului 1936 costul vieții în orașul Chișinău s-a scumpit cu aproximativ 4%. Pentru comparație, acesta a variat în aceeași perioadă, de la o țară la alta. Astfel, în Franța acesta a crescut cu 2,4%, în China – cu 6,1%, în Belgia – cu 6,75%, în Japonia – cu 5,66%, în Anglia – cu 2,70%, în Germania – cu 1,0%, în Ungaria – cu 6,1%, în Polonia – cu 5,25% etc.⁹³ În aceste condiții, bugetul orașului nu era întotdeauna proporțional cu noile cerințe ale vieții.

Timpul liber. Divertismentele. Un studiu privind modul de viață al locuitorilor orașului Chișinău ar fi incomplet fără a ne referi la divertismentele și la modalitățile de petrecere a timpului liber. Indiferent dacă ne referim la timpul de la sfârșitul orelor de lucru sau chiar de la sfârșit de săptămână, chișinăuienii își organizau individual, dar și în funcție de mediul social, după bunul lor plac orele de odihnă și de distracție. Acestea includeau activități destul de variate, de la cititul cărților, vizitele la teatru sau cinema, la muzee și biblioteci, la plimbările prin parc, distracțiile în sălile de dans sau de muzică, băutul unei cafele într-un local cu prietenii sau o petrecere în toată regula la restaurant.

Printre metodele cele mai frecvente de relaxare este lectura. Fie că ne referim la literatura artistică, sau la simpla citire a ziarelor cotidiene, cititul rămâne o ocupație plăcută pentru momentele de după o zi istovitoare de muncă.

Presa a ocupat un loc semnificativ în petrecerea timpului liber. În anul 1921 în Basarabia apăreau 32 de ziare și 38 de reviste, dintre care 19 ziare și 35 de reviste și diverse buletine românești, 10 ziare și 3 reviste rusești, un ziar evreiesc și 2 ziare în limba germană. Cele mai frecvente teme abordate în publicații erau cele cu caracter socio-economic, chestiunile elaborării unui cadru juridic adecvat vieții statului român întregit, emanciparea spirituală și națională a populației locale, creșterea nivelului de trai etc.

Chișinăul anilor '20 oferea posibilitatea unei vieți mondene intense. În anul 1929, în oraș funcționau circa 450 de restaurante, cafenele, crâșme, bodegi, unde locuitorii capitalei puteau să-și petreacă timpul liber. Pentru relaxarea vizitatorilor, de multe ori erau invitate trupe muzicale cunoscute. Astfel, la cafeneaua „Corso” (care își propunea să reînvie

tradițiile cafenelelor europene), cânta o orchestră de jaz din Germania, la restaurantul „Savoy” se producea un *music hall* de la București etc.⁹⁴

Viața culturală a capitalei interbelice era destul de intensă. Cinematograful constituia punctul de atracție al locuitorilor de rând, chiar dacă nu putea concura cu crâșmele. Cinematografele „Express”, „Coloseum”, „Orfeum”, „Odeon” atrăgeau atenția spectatorilor cu titluri și turnee senzaționale. Astfel, la cinematograful „Express” era anunțat turneul artistului de jaz american Hitman Prisent, costul biletelor varia între 8-35 de lei,⁹⁵ la „Orfeum” era lansată premiera filmului de mare succes la București, „Noaptea destinului”, care avea drept subiect viața și dragostea marelui compozitor rus P. Ceaikovski, cu vedeta suedează Sarah Leander în rolul principal, care, acompaniată de orchestra simfonică a Operei de Stat a cântat „Chanson Triste”,⁹⁶ la cinematograful „Odeon” rula marele film francez „În zori de zi”, după romanul lui V. Baum, având-o în rolul principal pe celebra Danielle Darrieux,⁹⁷ la cinematograful „Express” era anunțat spectacolul muzical „Rosalie”, avându-i ca protagoniști pe Eddy Nelson, Eleanor Powell și celebra stea a Operei din Viena, Ilona Massey⁹⁸ etc.

Pe lângă cinematograful, orașenii beneficiau și de emisiunile de radio. În anii '30, Radio Chișinău era recunoscut drept unul dintre cele mai performante (sub raport tehnic și artistic) posturi din țară. Postul de radio „Basarabia” avea pentru ziua de duminică, 19 noiembrie 1939 următorul program: ora 9.45 – serviciul religios transmis de la Catedrala Metropolitană, cu predica dlui prof. C. N. Tomescu; ora 14.00 – concertul de prânz – muzică distractivă (discuri); ora 14.30 – radio-jurnal; ora 21.00 – concert de seară cu Nicolae Budacu (voce), acompaniat la pian de dna Erjikowski, ora 21.30 – muzică distractivă și de dans (discuri), ora 22.00 – radio-jurnal.⁹⁹

O altă modalitate de petrecere a timpului liber a locuitorilor orașului Chișinău o constituiau participările la spectacioarele de teatru. În anul 1920 își deschide ușile *Teatrul Popular din Chișinău*. Într-o publicație despre lansarea spectacolului *Fântâna Blanduziei* de V. Alecsandri, se constata cu regret indiferența publicului basarabean față de cei dintâi promotori ai artei în Basarabia.¹⁰⁰ Cu timpul, teatrul basarabean a reușit să atragă atenția publicului. Începând cu 1 august 1921, prin decizia Ministerului Cultelor și Artelor, *Teatrului popular din Chișinău*, care a fuzionat cu trupa locală I. L. Caragiale, i s-a acordat statutul de Teatru Național, devenit astfel a cincea instituție teatrală a țării cu un asemenea statut.¹⁰¹

La Chișinău activa și teatrul de expresie rusă A. S. Pușkin, care a montat în scopul familiarizării publicului vorbitor de limba rusă cu cultura românească, mai multe piese traduse din limba română. Dintre actorii care se distingeau prin arta interpretativă evidențiem pe: V. Vronski, M. Kosmacevski ș.a.¹⁰²

În 1919 a fost întemeiat Conservatorul particular *Unirea*, condus de A. D. Dicescu, care a prezentat cu diverse ocazii, concerte simfonice și spectacole de operă. În același an, un grup de entuziaști din Chișinău a organizat *Teatrul de operă*, care a activat cu unele întreruperi până în 1921.¹⁰³ În 1922 a concertat la Chișinău orchestra simfonică ieșeană, care aproape pe jumătate era compusă din muzicieni basarabeni.¹⁰⁴

Vizita la muzeu intră în viața cotidiană a locuitorilor orașului Chișinău, devenind o modalitate de petrecere a timpului liber, dar și o posibilitate de a-și îmbogăți cunoștințele atât despre tradițiile locale, cât și de cultură generală. La Chișinău, ca și în alte mari orașe ale Europei, existau persoane pasionate de obiecte de artă și valoare, colecțiile cărora vor sta la baza fondării muzeelor private ale epocii.¹⁰⁵

În 1922 este reorganizat *Muzeul Național de Istorie Naturală din Chișinău*, care a trecut, de la 1 aprilie același an, în subordonarea Ministerului Instrucțiunii Publice. Acesta avea mai multe secțiuni: pedologică, geologică și hidrologică, arheologică, meteorologică, zoologică, botanică, agronomică, silvică, etnografică, un atelier de rechizite școlare, bibliotecă.¹⁰⁶ Conform opiniei lui I. Lepsi, „muzeul este destinat, în primul rând, popularizării și studiului științelor naturale asupra Basarabiei, cât și aplicațiilor practice ale acestor discipline”, dar acesta „nu este numai un institut de cercetări științifice, ci are și scopuri educative și practice”.¹⁰⁷

În anul 1932 Muzeul avea 490 de colecții, iar biblioteca dispunea de 3 829 de cărți, dintre care 272 de cărți primite recent, 131 – donate, 65 de cărți luate la schimb, 53 de cărți cumpărate, 14 – primite prin abonament și 9 – editate de muzeu. De asemenea, biblioteca primea 69 de periodice: 47 din România și 22 din străinătate (Berlin, Viena, Belgrad, Frankfurt, Ljubljana ș.a.).¹⁰⁸

Moralitatea. Deși putem vorbi despre existența unui cod al bunelor maniere, bazat pe principii ca: bunul simț, respectul reciproc, corectitudinea, cinstea, omenia, onestitatea etc., locuitorii orașului Chișinău sunt puși de multe ori în situația de a alege între aceste principii și „plăcerile” vieții. Despre moralitatea basarabeanului, N. Iorga menționează: „Mi s-a părut – și nu mă înșel – că văd în Basarabia, în

cea ce au lăsat rușii, la fiecare lucru făcut de dânșii o iubire, aș zice personală pentru lucrul făcut statului, comunității, cu banii iroșiți ori ba, să zicem și furați în parte, ai obștii ori ai guvernului. Și am întâlnit pe unde am fost o legătură strânsă între om și misiunea lui, oricare ar fi proporțiile acesteia, care lipsește, prea adesea, la noi, și nu numai la noi, și care în sine, ca fapt moral, e un lucru de admirat.”¹⁰⁹

Una dintre problemele principale cu care s-a confruntat societatea a fost *alcoolismul*. Acest fenomen, apărut încă în secolul trecut, cunoaște o amploare deosebită, fiind răspândit în întreaga Europă. Consecințele sale asupra vieții sociale sunt evidente: degradarea personală, dezonorarea familiei, demoralizarea societății.

Lupta cu alcoolismul atât de naiv optimistă în perioada precedentă, a intrat într-o stare de rutină, fără să mai conducă la rezultate însemnate. La formarea unei comisii speciale, cu participarea personalităților politice, pentru combaterea viciului, ziarele au reacționat cu un pesimism profund.

Măsurile de prevenire și combatere a acestui viciu al societății vor fi aprofundate după Unire. În conformitate cu *Raportul Arhiepiscopului Chișinăului și Hotinului din 3 aprilie 1919*, constatăm, că „vânzarea alcoolului a trecut sub controlul statului, ceea ce a avut un efect bun asupra populației.”¹¹⁰ Ca rezultat al acestor măsuri, remarcăm o îmbunătățire materială, sanitară și morală a orașului Chișinău. Totuși, chiar dacă autoritățile (statul, biserica etc.) se implicau de nenumărate ori pentru a stopa acest flagel al societății, situația era cu greu ținută sub control.

Criminalitatea a fost una din problemele cele mai grave ale Chișinăului din perioada interbelică. Cronicile criminale din ziare ocupau un spațiu important. Sunt consemnate omoruri, jafuri, tâlhării mari și mici, escrocherii, tentative de suicid etc. Pentru perioada menționată, erau foarte frecvente cazurile de jafuri de automobile pe șoselele interurbane.

E. Giurgea menționează, că: „Basarabia a trecut printr-o întreagă serie de transformări sociale, care au produs chiar dezechilibruri și năzuinți individuale, care nu erau cunoscute în această provincie în anii dinainte de război... Libertinismul care a succedat regimului autocrat rusesc, a înrâurit asupra organizării societății basarabene de astăzi aducând o schimbare profundă în modul ei de a fi și de a cugeta. Tâlhăriile și crimele ordinare provin tocmai din această libertate dusă la exces...”¹¹¹

Începând cu data de 12 iunie 1919 în Basarabia au fost introduse Codul Penal și procedura penală română, legea delictelor flagrante, legea

și regulamentul penitenciarelor; au fost extinse legile înregistrării firmelor, a mărcilor de fabrică, a camerelor de comerț și industrie, a comerțului ambulant, a burselor de comerț și titlului la purtător din codul comercial român; au fost introduse și alte legi, cum ar fi, cea referitoare la chirii și la timbru.¹¹²

Jafurile, violurile, escrocheriile de orice tip au constituit „deliciul” presei și în perioada anilor 1933-1940.¹¹³ Astfel, în ianuarie 1939, la Chișinău a fost deconspirată o faimoasă rețea de tâlhari.¹¹⁴

Statul se implica frecvent în soluționarea problemelor morale ale societății. Pentru a ține sub control situația criminalității, pentru a limita oarecum acest fenomen, poliția efectua periodic, îndeosebi, în perioada marilor sărbători, razii. De exemplu, în preajma sărbătorii naționale a României (în noaptea zilei de 9 mai 1935), pentru a proteja populația în timpul festivităților cu mari aglomerații, a fost întreprins un raid în suburbiile capitalei, cu concursul agenților fiscali, al poliției criminale, al Siguranței și jandarmeriei, în urma căruia au fost reținuți mai mulți suspecți: hoți de buzunare, prostituate etc.¹¹⁵

Concluzii. Actul de la 27 martie 1918 a deschis o nouă etapă în istoria românilor din Basarabia, caracterizată prin consolidarea unității politice, administrative, economice, spirituale, cu repercusiuni asupra mentalităților și a vieții cotidiene.

Bineînțeles, nu au lipsit dificultățile cauzate de lupta dintre vechi și nou, de trecerea de la un sistem politic la altul, care a fost receptată de multe ori cu scepticism sau indiferență. Totuși, democratizarea vieții, libertatea cuvântului, votul universal, emanciparea femeii și alte caracteristici ale perioadei au făcut ca, în ansamblu, viața cotidiană în perioada interbelică să fie mai intensă, mai diversă.

Datorită unor factori subiectivi sau obiectivi, mentalitatea basarabeană în perioada dintre cele două războaie mondiale rămâne încă destul de refractară; procesul de conștientizare a identității naționale a fost dificil; frustrările acumulate au determinat astfel conservarea, accentuarea unei identități regionale basarabene.

Orașul Chișinău, în calitate de capitală, a cunoscut un proces accelerat de modernizare, început în perioada anterioară Marii Uniri. Transformarea Chișinăului într-un adevărat centru urban poate fi remarcată atât în ceea ce privește aspectul exterior al orașului (prin construcția de noi străzi, clădiri, monumente, schimbarea stilurilor arhitectonice), dar și prin îmbunătățirea nivelului de trai al locuitorilor săi (crearea și funcționarea serviciilor de salubritate, asigurarea populației cu apă potabilă, iluminarea

străzilor și caselor individuale, instalarea rețelelor de comunicații telefonice).

Divertismentele, ca modalitate de petrecere a timpului liber sunt foarte complexe și comportă un conținut foarte divers. De la cele cu o tentă a dezvoltării intelectuale, cum ar fi, spectacolele de teatru și film, sau cititul cărților, vizitele la muzeu, la cele care constituie o simplă relaxare, de tipul plimbărilor prin parc sau jocul de cărți, toate reprezintă comportamente cotidiene și mentalități ale chișinăuienilor în pragul unui nou secol.

În perioada interbelică, orașul Chișinău se confruntă cu o serie de probleme, de ordin moral: alcoolismul, fumatul, acțiunile de huliganism ale lumii interlope, prostituția, care antrenează un număr sporit de boli, care contribuie la degradarea morală, spirituală a locuitorilor săi. În pofida existenței acestor probleme, locuitorii orașului dispuneau de principii și valori morale sănătoase, drept dovadă ne servesc argumentele aduse de articolele din presa periodică a timpului. Intervențiile nenumărate ale statului, argumentele bisericii, educația obținută în familie și în școli, au contribuit la formarea fizică și morală sănătoasă a indivizilor.

Așadar, în cadrul României întregite (1918-1940), viața cotidiană și mentalitățile locuitorilor orașului Chișinău cunosc modificări substanțiale sub toate aspectele, cu implicații profunde în procesul de urbanizare și de modernizare a orașului, dar și asupra întregii societăți.

NOTE

- 1 Nicoară, T., *Introducere în istoria mentalităților colective*, Cluj-Napoca, 1995, p. 3-4.
- 2 Nicoară, T., *Clío în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca, 2002, p. 16.
- 3 Burke, P., *Istorie și teorie socială*, București, 1999, p. 24.
- 4 Robinson, J. H., *The New History*, New York, 1912.
- 5 Burke, P., *Istorie și teorie socială*, București, 1999, p. 25. Burke, P., *The French Historical Revolution: The Annales School 1929-1989*, Cambridge, 1990.
- 6 Mandrou, R., *L'histoire des mentalités*// Encyclopedia Universalis, vol.8, Paris, 1968, p. 436.
- 7 Goff, J., *Les mentalités: une histoire ambiguë*, Paris, 1983, p. 80. Istoricul apreciază, că „nivelul istoriei mentalităților este cel al cotidianului și automatului, este ceea ce scapă subiecților individuali ai istoriei, întrucât le dezvăluie conținutul impersonal al gândirii...”
- 8 Duby, G., *Histoire des sciences et histoire des mentalités*// Revue de Synthèse, 3-ème série, nr. 111-112, Paris, 1983, p. 408. Autorul vorbește despre mentalități ca despre „un ansamblu de idei gata făcute, pe care indivizii le exprimă spontan, într-un anumit mediu uman și într-o anumită epocă”.
- 9 Braudel, F., *Structurile cotidianului*, București, 1995, p. 289. Cercetătorul vede structurile cotidianului la limita dintre posibil și imposibil „trebuie să existe o legătură între viețuirea individului, între asumarea obligată a cotidianului cu ritmurile lui sacadate și înceata trecere a gândului spre împlinire..”.
- 10 Ariès, Ph., Duby, G., *Istoria vieții private*, vol. I-II, București, 1995, p. 13. Demersul autorilor este de a reconstitui modul în care oamenii își organizează habitatul și întreaga lor existență, comportamentul lor în societate și în cercul restrâns al familiei.
- 11 Constantiniu, F., *Aspecte ale mentalului colectiv sătesc în societatea medievală românească*, // Studii și materiale de istorie medie, VII, București, 1974, p. 69-100; *Sensibilități și mentalități în societatea românească a secolului al XVII-lea*, // Revista de Istorie, nr. 1, București, 1980, p. 147-157.
- 12 Papu, E., *Barocul ca tip de existență*, vol. I-II, București, 1977.
- 13 Țîghiliu, I., *Societate și mentalitate în Țara Românească și Moldova, secolele XV-XVII*, București, 1998.
- 14 Duțu, A., *Modele, imagini, privesți. Incursiuni în cultura europeană modernă*, Cluj-Napoca, 1979; *Dimensiunea umană a istoriei. Direcții în istoria mentalităților*, București, 1986.
- 15 Boia, L., *Istoria mentalităților (cu privire specială asupra Școlii de la „Annales”)*, // Revista de Istorie, tom 33, nr. 5, București, 1980, p. 937-953. Autorul apreciază că mentalitățile apar profund integrate în întreg contextul economic și social.

- ¹⁶ Studiul mentalităților, al imaginarului social, se individualizează în opera lui T. Nicoară. Acesta presupune, potrivit autorului, „o fantezie strunită”, structurată de un ansamblu de reprezentări referitoare la o realitate despre care oamenii știu că există, dar pe care nu au văzut-o sau nu o pot vedea. (Nicoară, T., Nicoară, S., *Mentalități colective și imaginar social. Istoria și noile paradigme ale cunoașterii*, Cluj-Napoca, 1996, p. 112.)
- ¹⁷ Avântul pe care îl înregistrează studiile dedicate vieții cotidiene și mentalului colectiv este explicat de istoricul A.-F. Platon prin declinul ideologiilor și al principiului „procesualității dirijate”. Acesta presupune încercarea istoricilor de a evidenția o evoluție a istoriei și de a-i descoperi un sens (numite diferit într-o anumită perioadă istorică: „împlinirea planurilor ascunse ale Providenței”, „afirmarea Statului”, „impunerea liberalismului”, sau „biruința finală a socialismului”), care sunt depășite prin comutarea centrelor de interes ale explorării trecutului pe „cotidian” și pe „manierele de gândire”. (Platon, A.-F., *Societate și mentalități în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, Iași, 2000, p. 6.)
- ¹⁸ Scurtu, I., *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, București, 2001. Lucrarea prezintă un conținut foarte vast, fapt care ne determină să insistăm asupra complexității problematicii vieții cotidiene.
- ¹⁹ Câteva tentative au fost făcute de istoricii E. Dragnev, V. Pâslariuc și I. Cașu, în cadrul Catedrei UNESCO: Studii Sud-Est Europene. Acești autori au inițiat în cadrul rubricii „*Adio, Secolul XX*” din paginile revistei *Capitala magazin*, prezentarea evoluției orașului Chișinău în prima parte a secolului al XX-lea. Adoptând principiile de tratare a istoriei, stabilite de Școala Analelor, autorii scot în evidență particularitățile mediului de trai al locuitorilor orașului, punând accentul atât pe progresele înregistrate, cât și pe problemele cu care se confrunta societatea, aflată în plin proces de modernizare. (Dragnev, E., Pâslariuc, V., Cașu, I., *Adio secolul XX*, // *Capitala magazin*, nr. 2, iulie, 2000. *Chișinăul „de altă dată”. O succintă cronică a vieții cotidiene (1900-1940) pe marginea presei de epocă*, în *Semne identitare*, Chișinău, 2002.)
- ²⁰ Braudel, F., *Écrits sur l'histoire*, Paris, 1969, p. 97.
- ²¹ Veyne, P., *Comment on écrit l'histoire*, Paris, 1968, p. 424.
- ²² Ciobanu, Șt., *Chișinăul*, Chișinău, 1996, p. 35.
- ²³ Toynbee, A., *Orașele în mișcare*, București, 1979, p. 131.
- ²⁴ Arbore, Z., *Dicționarul geografic al Basarabiei*, Chișinău, 2001, p. 60.
- ²⁵ Poștarencu, D., *Străzile Chișinăului: denumiri vechi și actuale*, Chișinău, 1998, p. 1. Raportul menționat includea repartizarea geografică a orașului în patru sectoare, divizate în 102 străzi, 20 stradele, 269 cartiere, care includeau 12 biserici, 35 clădiri publice și ale instituțiilor de stat, 11 piețe, 10 bariere, 7 poduri și 5 suburbii.
- ²⁶ Jukov, V. I., *Goroda Bessarabii (1861-1900 g.g.)*, Êichinev, 1975, p. 130. În anul 1897 orașul Chișinău se situa pe locul 14 printre orașele europene ale Imperiului Rus, a căror populație depășea 100 mii de locuitori. Conform

- Recensământului, județul Chișinău ocupa o suprafață de 3 271,9 km², densitatea populației reprezenta 85,47 locuitori/km, numărul total al populației era de 279 657 persoane, dintre care 144 625 bărbați și 135 032 femei. În orașul Chișinău locuiau în 108 483 persoane, 56 734 bărbați și 51 749 femei.
- 27 Toynbee, A., *Orașele în mișcare*, București, 1979, p. 196.
- 28 *Enciclopedia României*, vol. III, București, p. 61.
- 29 *Pervaja vseobscaja perepisi naselenija Rossjskoj imperii, 1897 g. III. Bessarabskaja gubernija*, Izdanie Centraljnogo Statisticeskogo Komiteta Ministerstva Vnutrennih Del, 1905, p. 1.
- 30 *Ibidem*, p. 4-5.
- 31 *Ibidem*, p. 68-69.
- 32 Poștarencu, D., *Componenta etnică și nivelul de instruire al populației urbane din Basarabia*, // Revista de Istorie a Moldovei, nr. 3, Chișinău, 2004, p. 44-58.
- 33 Filipescu, C., Giurea, C., *Basarabia: Considerațiuni generale, agricole, economice și statistice*, Chișinău, 1919, p. 55.
- 34 Poștarencu, D., *Componenta socială, confesională și după sex a populației urbane a Basarabiei (1850-1917)*, // Revista de Istorie a Moldovei, nr. 4, Chișinău, 2005, p. 5-25.
- 35 Numărul știutorilor de carte reprezenta 15,6% din populația Basarabiei, în Imperiul Rus - era de 21,1%. (Jukov, V. I., *Formirovanie i razvitie burjuazii i proletariata Bessarabii (1812-1900)*, Êichinev, 1982, p. 211.)
- 36 Iorga, N., *Neamul românesc în Basarabia*, București, 1995, p. 77-92.
- 37 Poștarencu, D., *Componenta etnică și nivelul de instruire al populației urbane din Basarabia*, // Revista de Istorie a Moldovei, nr. 3, Chișinău, 2004, p. 44-58.
- 38 Bacci, M. L., *Populația în istoria Europei*, București, 2003, p. 9.
- 39 Êustjabova, S. F., *Goroda Bessarabii (1918-1940)*, Êichinev, 1986, p. 26-27.
- 40 Toynbee, A., *Orașele în mișcare*, București, 1979, p. 195.
- 41 Bacci, M. L., *Populația în istoria Europei*, București, 2003, p. 11.
- 42 Cașu, I., „*Politica națională în Moldova Sovietică (1944-1989)*”, Chișinău, 2000, p. 118.
- 43 Ciobanu, Șt., *Basarabia: populația, istoria, cultura*, Chișinău, 1992, p. 25.
- 44 Cașu, I., op. cit., p. 118.
- 45 *Ibidem*.
- 46 Cazacu, P., *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812-1918*, Chișinău, 1992, p. 102.
- 47 (fără autor), *Omul cât trăiește multe vede sau ceea ce am văzut de la alipire și până azi în Basarabia*, // Prut și Nistru, an. II, nr. 7, martie, 1935, p. 6.
- 48 *Ibidem*, p. 6.
- 49 Halippa, P., *Aniversarea Unirii Basarabiei*, // Viața Basarabiei, an. VII, nr. 4-5, 1938, p. 1-7.
- 50 Articol semnat Un român, *Nevoile urgente*, publicat în ziarul Mișcarea din 6 martie 1918.

- 51 Ghibu, O., *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, vol. I, Cluj-Napoca, 1926, p. 40, 42.
- 52 Această concepție includea, între altele, ideea percepției ciclice a timpului, potrivit căreia nimic nu se schimbă, totul se repetă, destinul oamenilor se află în mâinile lui Dumnezeu. În acest sens, viitorul nu poate fi influențat de acțiunile omului. Bobeică, A., *Sfatul Țării – stindard al renașterii naționale*, Chișinău, 1992, p. 162-163.
- 53 Rus, I.-A., „The roots and Early Development of „Moldovan”-Romanian Nationalism in Bessarabia (1900-1917)”, // *Anuarul Institutului de istorie „A.D.Xenopol” din Iași*, tom. XXXIII, 1996, p. 287-302.
- 54 Cașu, I., *op. cit.*, p. 122.
- 55 *Ibidem*.
- 56 C. P., *Naționalizarea Basarabiei*, // *Mișcarea*, 8 septembrie 1918.
- 57 Țurcanu, I., *Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări (studii și documente)*, Chișinău, 1998, p. 288.
- 58 Martonne de, E., *What I have seen in Bessarabia*, Paris, Imprimerie des Arts et des Sports, 1919, p. 9-10.
- 59 Iorga N., *Neamul românesc în Basarabia*, București, 1997, p. 170-171.
- 60 Ghibu, O., *Trei ani pe frontul basarabean*, București, 1996, p. 206-207.
- 61 Livezeanu, I., *Cultură și naționalism în România Mare, 1918-1930*, București, 1998, p. 111-157.
- 62 Bezviconi, Gh., *Reflecții asupra regionalismului basarabean*, // *Viața Basarabiei*, an. VII, nr. 1-7, 1938, p. 111.
- 63 *Ibidem*, p. 112-117.
- 64 Costenco, N. F., *Era nouă*, // *Viața Basarabiei*, an. VII, nr. 8-9, 1938, p. 3-7.
- 65 *Ibidem*, p. 5.
- 66 *Ibidem*, p. 6.
- 67 *Ibidem*, p. 3-7.
- 68 Iorga, N., *op. cit.*, p. 171.
- 69 *Unirea Basarabiei cu patria-mamă*, // *Mișcarea*, 30 martie 1918.
- 70 Stelian, Șt., *Administrația Moldovei de la Nistru (V)*, // *România administrativă*, IV, nr. 6, 1923, p. 64.
- 71 Sadoveanu, M., *Drumuri basarabene*, București-Chișinău, 1992, p. 67.
- 72 Cojocaru, Gh., *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, București, 1997, p. 66.
- 73 Sadoveanu, M., *Drumuri basarabene*, București-Chișinău, 1992, p. 38.
- 74 Nour, A., *Ce este Basarabia*, vol. XXXVIII, nr. 7-9, 1915, p. 240.
- 75 *Ibidem*, p. 257.
- 76 Ioncu, T., *Reforma financiară* // *Basarabia economică*, nr.3, iulie 1919, p. 68.
- 77 *Cuvântul dreptății*, V, nr. 1-2, Chișinău, 1923, p. 2.
- 78 Buzilă, B., *Din istoria vieții bisericești din Basarabia (1812-1918; 1918-1944)*, București-Chișinău, 1996, p. 80.
- 79 Cazacu, P., *op. cit.*, p. 411-412. Ștefănuță, P., *Între analfabetism și cultură*, // *Viața Basarabiei*, an. VII, nr. 1-7, Chișinău 1938, p. 32)

- 80 *Universitatea din Chișinău*, // Mișcarea, 22 februarie 1918.
- 81 *Școalele secundare din Basarabia*, // Mișcarea, 25 februarie 1918.
- 82 Cojocar, Gh., *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, București, 1997, p. 216.
- 83 *Ibidem*, p. 204. În anul universitar 1918-1919 la facultățile acestei instituții s-au înscris 93 studenți basarabeni, în 1919-1920 – 252, în 1920-1921 – 378, în 1921-1922 – 437, în 1922-1923 – 348 etc. În anii 1918-1925 și-au luat licența în domeniul științelor exacte 173 tineri basarabeni de religie creștină și 24 – de confesiune iudaică; în litere și filosofie – 6 creștini și 2 iudaici; în drept – 207 studenți creștini și 37 iudaici. Pentru asigurarea tinerilor care studiau la Universitățile din Iași și București, în anul de studii 1922-1923 au fost rezervate 150 burse a câte 2 400 lei lunar.
- 84 Sadoveanu, M., *Drumuri basarabene*, București-Chișinău, 1992, p. 34.
- 85 *Cuvânt Moldovenesc*, 30 octombrie 1929.
- 86 I. M. R., *Feminismul*, // Răsăritul, an. VIII, nr. 5, ianuarie 1926, p. 8-9.
- 87 Dragnev, E., Păslariuc, V., Cașu, I., *Chișinăul „de altă dată”. O succintă cronică a vieții cotidiene (1900-1940) pe marginea presei de epocă*, în *Semne identitare*, Chișinău, 2002, p. 3.
- 88 Dragnev, E., Păslariuc, V., *Adio secolul XX (1933-1939)*, // *Capitala Magazin*, nr. 5-6, Chișinău, 2000, p. 5.
- 89 *Basarabia economică*, an. XIX, nr. 1, ianuarie 1937, p. 39.
- 90 *Vremea*, 11 octombrie 1934, p. 4.
- 91 *Gazeta Basarabiei*, an. V, nr. 1229, 20 noiembrie 1939, p. 4.
- 92 Dragnev, E., Păslariuc, V., *Adio secolul XX (1933-1939)*, // *Capitala Magazin*, nr. 5-6, Chișinău, 2000, p. 5.
- 93 *Basarabia economică*, an. XIX, nr. 2, februarie 1937, p. 38-39.
- 94 *Vremea*, 21 mai 1935.
- 95 *Vremea*, 11 octombrie 1934.
- 96 *Gazeta Basarabiei*, an. V, nr. 1229, 20 noiembrie 1939, p. 4.
- 97 *Ibidem*.
- 98 *Ibidem*.
- 99 *Gazeta Basarabiei*, an. V, nr. 1229, 20 noiembrie 1939, p. 4.
- 100 *Renașterea Moldovei*, II, nr. 1, 1921, p. 16.
- 101 *Ibidem*.
- 102 *Vulturul Basarabiei*, Chișinău, II, nr. 16-17, 1921, p. 31-32.
- 103 Boldur, Al., *Muzica în Basarabia. Schiță istorică*, București, p. 40.
- 104 *Ibidem*, p. 40. În luna aprilie și-a anunțat intenția de a concerta la Chișinău, *Societatea muzicală George Enescu* din Iași, condusă de maestrul Oșcal Nedbal. Publicul din Chișinău avea posibilitatea să asiste în Sala Eparhială la concertele baritonului Angelo Caravia; în incinta școlii muzicale, la concertele pianistului L. Bazilevschi ș.a.
- 105 La începutul secolului al XX-lea, orașul avea deschise trei muzee: *Muzeul Zemstvei* (agricol, apoi cu caracter zoologic, agricol și de artă casnică), care își va lărgi treptat profilul, datorită donațiilor, devenind un adevărat centru

- de cercetare locală, *Muzeului de Istorie* (creat de *Comisia Gubernială Științifică a Arhivelor din Basarabia*, autor Ion Halippa) și *Muzeul Bisericesc* (creat în 1906 de *Societatea Istorico-arheologică Bisericească din Basarabia*), care avea trei secții: numismatică, carte veche și veșminte bisericești. Ploșniță, E., *Muzeul Basarabean în fluxul istoriei*, Chișinău, 1998; Ploșniță, E., Răileanu, N., *Pagini de muzeografie basarabeană*, Chișinău, 1999, p. 33.
- ¹⁰⁶ Florov, N., *Muzeul Național de Istorie Naturală din Chișinău. Trecutul și starea lui actuală*, // Buletinul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău, nr. 1, Chișinău, 1926, p. 3-15.
- ¹⁰⁷ *Ibidem*, nr. 4, Chișinău, 1932, p. 5.
- ¹⁰⁸ *Ibidem*, nr. 5, Chișinău, 1933, p. 6-13.
- ¹⁰⁹ Iorga, N., *Neamul românesc în Basarabia*, București, 1997, p. 241.
- ¹¹⁰ *Raportul Arhiepiscopului Chișinăului și Hotinului din 3 aprilie 1919, Cu privire la rezultatele aplicării monopolului asupra alcoolului și influența lui asupra populației* // *Basarabia economică*, nr. 3-4, 1919, p. 44-46.
- ¹¹¹ Giurgea, E., *Criminalitatea în Basarabia și cauzele ei*, // *Basarabia economică*, an. III, nr. 2, Chișinău, 1922, p. 17-25.
- ¹¹² Erbiceanu, Vesparian, *Păreri și discuțiuni. Reînființarea justiției românești în Basarabia (III)*, // *Cuvântul dreptății*, VI, nr. 4, Chișinău, 1924, p. 64.
- ¹¹³ *Gazeta Basarabiei*, an. IV, nr. 818, 3 august 1938, p. 4.
- ¹¹⁴ Dragnev, E., Pâslariuc, V., *Adio secolul XX (1933-1939)*, // *Capitala Magazin*, nr. 5-6, Chișinău, 2000, p. 5.
- ¹¹⁵ *Ibidem*, p. 5.

LA VIE QUOTIDIENNE ET LES MENTALITÉS DANS LA VILLE DE CHISINAU AU SEIN DE LA GRANDE ROUMANIE (1918-1940)

Introduction. La vie quotidienne et les mentalités représentent une dimension indispensable de l'existence humaine. Malgré les transformations historiques, les évolutions politiques, sociales, économiques ou culturelles, pour chaque individu, « la grande » histoire se déroule par l'intermédiaire des nécessités quotidiennes. Toute personne, sans tenir compte de l'instruction, de l'âge, du sexe, de la confession ou du milieu de vie a une vie personnelle qui exerce une grande influence sur sa perspective historique.

Ainsi, la vie quotidienne, qui comprend la vie privée, individuelle, représente une direction importante dans les recherches historiques, permettant une perception complète des phénomènes historiques. L'étude de la vie quotidienne et des mentalités des individus d'une société à une époque historique précise nous offre la possibilité de nous créer une vision plus claire, plus profonde sur les particularités d'évolution, sur le niveau de culture et de civilisation de cette société à une certaine étape historique ; elle favorise la reconstruction de l'image d'ensemble de la société dont les individus font partie, elle nous permet la découverte des éléments de la vie sociale que, d'habitude, l'historien ne peut pas mettre en évidence en étudiant l'histoire sociale et politique.

Le problème du quotidien et des mentalités, complexe et très varié en ce qui concerne le contenu et la problématique mises en question, est un sujet nouveau, peu recherché dans l'historiographie roumaine, d'autant moins étudié dans l'historiographie de la République Moldave ; actuellement, il existe seulement quelques études concernant ce problème historique, qui exige une recherche plus rigoureuse.

Ce domaine de l'histoire (*La nouvelle histoire*), apparu au début du XXème siècle, a inauguré une nouvelle perspective globale sur le passé historique, en montrant les manières dont les gens des sociétés passées

voient, saisissent et s'imaginent le monde qui les entoure, comment ils se perçoivent eux-mêmes ou les uns les autres, et les systèmes des valeurs en fonction desquels ils se créent des attitudes, des comportements, des réactions face aux autres ou face aux provocations du milieu naturel, social ou politique.¹

Les débuts de la nouvelle direction de recherche se retrouvent dans l'historiographie romantique, qui essaie d'élargir la sphère d'intérêt de l'historien, en créant un nouveau paradigme de recherche, qui vise une restitution globale de toute aventure humaine.²

L'un des pionniers de cette direction de recherche a été K. Lamprecht, qui a dénoncé dans l'historiographie allemande l'accent mis sur l'histoire politique et sur les personnalités politiques. Il a plaidé pour « une histoire collective », qui pourrait tirer ses conceptions d'autres domaines. « L'histoire, disait Lamprecht, est, premièrement, une science sociale et psychologique ».³ Ses efforts de sortir du monopole de l'histoire politique n'ont pas eu de succès en Allemagne, qui reste encore fidèle aux conceptions de Ranke, mais ils ont eu des conséquences aux Etats-Unis et en France. Les historiens américains F. J. Turner et J. H. Robinson défendent l'idée d'« une nouvelle histoire », qui étudierait toutes les activités humaines, en empruntant ses idées à l'anthropologie, à l'économie, à la psychologie ou à la sociologie.⁴

Les premiers essais d'établir les directions de la nouvelle discipline appartiennent aux historiens français L. Febvre et M. Bloch, qui ont initié l'apparition de la revue *Annales d'histoire économique et sociale* (Strasbourg, 1929). Les deux historiens s'opposent à la domination de l'histoire politique, qu'ils essaient de remplacer par une histoire « plus ample et plus humaine », qui comprendrait toutes les activités humaines et qui serait moins préoccupée de la narration des événements et plus de l'analyse des « structures ».⁵ En partant de leurs recherches, de nouvelles générations d'historiens imposeront le problème du quotidien et des mentalités dans le domaine de l'historiographie contemporaine : R. Mandrou⁶, J. Goff⁷, G. Duby⁸, F. Braudel⁹, Ph. Ariès et G. Duby¹⁰ parmi d'autres.

Le sujet du quotidien et celui des mentalités est mis en évidence dans les dernières décennies du XXème siècle dans les recherches de l'historiographie roumaine. Les historiens roumains F. Constantiniu¹¹, E. Papu¹², I. Țighiliu¹³, A. Duțu¹⁴, L. Boia¹⁵, T. Nicoară¹⁶, A.-F. Platon¹⁷, I. Scurtu¹⁸, par leurs approches théoriques et par la création des instruments de travail convenables, délimitent le contenu du quotidien et des

mentalités en donnant à la nouvelle discipline un statut scientifique reconnu.

Les essais d'aborder les sujets relevant du quotidien et des mentalités sont encore moins connus dans l'historiographie de la République Moldave. Ce domaine reste encore peu exploré par les historiens de l'espace moldave.¹⁹

En partant de l'idée de F. Braudel, conformément à laquelle l'objectif de l'histoire est « l'individu ... et le reste »²⁰, complétée par P. Veyne, qui réalise qu'en réalité, « tout est digne d'histoire »²¹, dans la présente étude on se propose comme *objectif essentiel* la reconstruction des aspects essentiels de la vie quotidienne et des mentalités dans la ville de Chisinau au sein de la Grande Roumanie (1918-1940).

L'importance de l'étude est due au fait que la ville de Chisinau, la capitale actuelle de la République Moldave, représente un centre politique, administratif, économique et culturel important de l'Europe du Sud-Est. Dès la première attestation documentaire (1436) et jusqu'à présent, Chisinau a connu plusieurs étapes d'évolution à la suite desquelles elle s'est transformée d'une simple agglomération rurale en un véritable centre urbain. Une place importante dans l'évolution historique de la ville a été occupée par le début du XXème siècle, quand le processus d'urbanisation et de modernisation s'intensifie ; une nouvelle société est née – la société urbaine, qui représente le milieu favorable à la réception et à la promotion des idées progressistes de l'Occident. Comme Chisinau s'est constitué d'après le modèle et les principes d'organisation des villes russes, son évolution historique dans le cadre de la Grande Roumanie (1918-1940) suppose plusieurs changements dont l'étude reste indispensable pour la reconstitution de l'histoire d'ensemble de la ville.

L'avantage d'être une capitale. Création de l'époque « tsariste »²², par la forme et l'aspect extérieur, la ville confirme les appréciations de A. Toynbee en ce qui concerne les modalités d'élection des capitales sur des motifs convenables : les conditions d'approvisionnement avec des marchandises, les relations avec l'administration du pays, le maintien de la sécurité et, plus particulièrement, des motifs stratégiques.²³ L'évolution de la ville en qualité de capitale a été déterminée surtout par le fait que Chisinau s'est formé dans un contexte économique, social, politique et culturel particulier, grâce à l'influence du milieu russe, des aspects qui marquent l'évolution de la mentalité et la vie quotidienne de ses habitants.

Rues et quartiers. Comme la plupart des grandes villes de l'Empire Russe, Chisinau occupait un territoire étendu²⁴, les constructions étant séparées par des rues, groupées en quartiers. La géographie historique de la ville était divisée en quatre secteurs. Conformément au rapport du chef de la police Lazarev du 29 mars 1851, s'adressant au gouverneur militaire de la Bessarabie, le général-lieutenant P. Fiodorov, « le plan de la ville a été réalisé par l'architecte Zauschkevici dans ses limites actuelles ; on a fait une nouvelle division des secteurs, les rues et les ruelles ont été renommées, parce que beaucoup d'entre elles n'avaient pas de nom ou de nombre ». ²⁵

Jusqu'à l'intégration de la Bessarabie dans la Roumanie, n'ont pas été enregistrées des modifications essentielles dans la division de la ville, à l'exception du changement de nom de quelques rues, survenu en 1912. Dans le cadre de la séance du Conseil des Ministres de la République Moldave du 15 mars 1918, on a décidé l'inclusion du village de Rascani en qualité de quartier suburbain de la ville. Après la Grande Réunion, la plupart des rues ont été renommées ; ainsi, à l'époque de l'entre-deux-guerres, celles-ci avaient 2-3 noms.

Une ville surpeuplée. Le problème démographique était très actuel au début du XXème siècle ; cela, dans les conditions où Chisinau était la ville la plus surpeuplée de la Bessarabie et l'une des plus grandes de l'Empire Russe.²⁶ Comme d'autres capitales, Chisinau a joué le rôle de creuset, en attirant des immigrants de diverses régions, ayant différentes langues maternelles, différentes coutumes et mœurs et appartenant à des catégories sociales différentes. Ce phénomène était apparemment « normal », dans les conditions de la politique de russification et de dénationalisation, poursuivie par les autorités tsaristes. Celles-ci ont attiré des recrues hétérogènes, issues surtout des provinces de l'Etat qui se trouvaient en la possession du gouvernement russe, mais aussi des provinces situées de l'autre côté des frontières de l'Empire Russe. L'immigration dans la capitale moldave a été parfois forcée, dans d'autres cas volontaire, phénomène apprécié de la manière suivante par A. Toynbee : « dans les deux cas les immigrants devenaient résidents indésirables dans une ville dont les habitants, par leur présence, étaient en mesure d'influencer le sort du gouvernement y siégeant, influençant ainsi la vie des autres habitants, de tous les territoires se trouvant en la possession de ce gouvernement. » ²⁷

Après la Grande Réunion, Chisinau conserve sa supériorité numérique, étant la deuxième ville de la Roumanie pour ce qui est du nombre

d'habitants, après sa capitale, Bucarest. Conformément au Recensement de 1930, la ville de Chisinau (qui disposait du statut de municipe) avait 117 016 habitants, 57 981 personnes de genre masculin et 59 035 personnes de genre féminin.²⁸

Une diversité ethnique et sociale. Sous cet aspect, Chisinau était assez hétérogène. On a déjà mentionné les conditions dans lesquelles s'est constituée et s'est consolidée cette diversité ethnique et sociale, surtout dans les villes-capitales, et plus particulièrement à Chisinau. Pour mettre en évidence la diversité des habitants de la ville en ce qui concerne la structure ethnique et sociale et leur niveau d'instruction, nous avons fait appel au *Recensement impérial du 28 janvier 1897* et au *Recensement de 1930*, qui nous offrent les dates les plus complètes dans ce domaine.²⁹

Conformément au premier document, la structure nationale des habitants de la ville, en ce qui concerne *le critère de la langue maternelle* était la suivante : les Juifs représentaient 45,93% du nombre total de la population urbaine (par comparaison, dans le district les Juifs représentaient seulement 9,48%), ce qui signifie que dans la ville il y avait 30% plus de Juifs que dans le district³⁰, les Russes (y compris les Ukrainiens et les Biélorusses) constituaient 30,16% de la population de la ville et 13,81% dans le district), les Roumains (ou les Moldaves, comme on les nommait d'après le Recensement) se situaient seulement en troisième position, constituant 17,58% de la population de la ville et 62,90% dans le district. A Chisinau, il y avait encore des Polonais (2,99%), des Allemands (1,17%), des Bulgares (0,85%), et un nombre insignifiant d'Arméniens (0,34%), de Grecs (0,28%), de Tziganes (0,13%), de Turcs (0,03%) et d'autres.

Répartie d'après *la confession religieuse*, la population de Chisinau était divisée comme suit : les chrétiens orthodoxes et les coreligionnaires - 46,59%, cette confession représentant 76,84% de la population dans le district de Chisinau. Les chrétiens étaient suivis de près par les Juifs - 46,31% dans la ville et 19,63% dans le district. Parmi d'autres confessions religieuses rencontrées dans la ville on retrouve comme la plus importante celle des catholiques romains (3,54%), majoritairement composée de Polonais, mais il y a encore des croyants de vieux rite (2,05%), des luthériens (0,89%), des Arméniens grégoriens (0,39%), des musulmans (0,18%) et d'autres confessions religieuses chrétiennes et non-chrétiennes.³¹

L'analyse des données du *Recensement de 1897* faite ultérieurement a prouvé que ces résultats, surtout en ce qui concerne la structure ethnique de la population de la Bessarabie, ne présentaient pas la situation réelle.

Les études récentes réalisées par D. Postarencu confirment le fait que, dans les conditions de la politique de russification et de dénationalisation menée par les autorités tsaristes, les informations du Recensement concernant la structure ethnique des Bessarabiens « peuvent être utilisées sous toute réserve ». ³²

A la veille de la Grande Réunion, la population autochtone, les Moldaves constituaient 30% de la population de Chisinau, les Juifs 46,6%, les Russes 9%, les Ukrainiens 5,3%, les autres ethnies, comme par exemple, les Bulgares ou les Gagaouzes 1,5%. ³³

On peut remarquer une diversité de la population de Chisinau également en ce qui concerne sa *structure sociale*. La population urbaine de Chisinau était divisée en cinq catégories, chacune disposant d'un statut juridique à part : les nobles (personnels et descendants), les marchands, groupés en trois catégories, la petite bourgeoisie, les artisans et les travailleurs. A la différence de la population rurale, la population urbaine était plus diversifiée en ce qui concerne la classe sociale. Sauf les catégories sociales déjà mises en évidence, il y avait : des citoyens d'honneur, des membres du clergé, des paysans, des colons et des asservis étrangers, chacun ayant une situation sociale, économique et fiscale différente, cette particularité étant déterminante pour le caractère divers du mode de vie des habitants de Chisinau. ³⁴

Le niveau d'instruction. Du point de vue de l'instruction, la Bessarabie occupait la 45ème position sur 50 des gouvernements européens de la Russie autocrate. Le nombre de personnes instruites dans la population urbaine de toute la Bessarabie était de 32,8% ; en même temps, dans la ville de Chisinau celui-ci était de 39,3% – 49,1% de la population masculine et 28,6% de la population féminine (par comparaison, dans le district, il y avait 20,4% personnes instruites). A la différence de Chisinau, à Bucarest le nombre des personnes qui savaient lire et écrire était de 63% en 1900, chiffre qui a augmenté jusqu'à 75% en 1912. ³⁵

Le niveau réduit de l'alphabétisation a limité l'accès de la population à la vie politique et administrative de la ville et a déterminé, en grande mesure, l'intensification du processus de russification et de dénationalisation entre la période de 1812 jusqu'à 1918. Cette situation est remarquée par l'historien Nicolae Iorga :

« Celui qui passe par le gymnase numéro un ou deux de Chisinau, le séminaire de la même ville, les institutions ou les orphelinats, celui-ci oublie le sens de la langue maternelle. A l'Université, qui ne se trouve pas

en Bessarabie, mais à Odessa, à Moscou ou à Petersbourg, l'éloignement de la patrie avance. "L'intellectuel" reste russe d'après la langue, même s'il se dit roumain. »³⁶

Les informations récentes, apportées par D. Postarencu, prouvent que, bien que le pourcentage moyen des personnes instruites dans la ville Chisinau, à l'époque tsariste, dépasse deux fois le même indice pour la Bessarabie, il était très réduit à cause de la mauvaise organisation de l'enseignement public, le processus d'instruction étant organisé obligatoirement en russe, ce qui créait aux minorités nationales de graves problèmes pour acquérir des habitudes de lecture et d'écriture. Dans les villes bessarabiennes, les Allemands, les Grecs, les Polonais, les Arméniens, les Russes, les Juifs et les Bulgares avaient un haut niveau d'instruction, tandis qu'on rencontre un niveau très réduit parmi les Moldaves ou les Ukrainiens. Le niveau d'alphabétisation limité de la population autochtone roumaine est ainsi expliqué par l'auteur mentionné : l'intellectualité roumaine de la Bessarabie était peu nombreuse ; on organisait toujours les études en russe, pas en roumain ; en Bessarabie il n'y avait aucune institution d'enseignement supérieur, les jeunes étant obligés de poursuivre leurs études universitaires dans d'autres centres urbains de l'Empire Russe.³⁷

Les changements du nombre et de la structure de la population urbaine de Chisinau dès le début du XXème siècle, conservés après l'intégration de la Bessarabie en Roumanie, expliquent en grande mesure, les confrontations entre les forces coercitives (liées au milieu géographique) et les forces électives, déterminées du point de vue social et culturel, tenant du comportement démographique individuel, familial ou collectif.³⁸

Ces confrontations ne restent pas stables, l'interaction entre le choix et la contrainte les modifie, en déterminant son caractère particulier ; le climat, l'espace, le sol peuvent être considérés pertinents dans le cas de Chisinau pour établir la démographie, la mobilité ou la densité de la population. D'autre part, ces éléments de l'espace géographique déterminent les sources alimentaires de la population, ayant des conséquences directes sur le régime alimentaire, les tendances vestimentaires, le niveau de vie et de survie de la population. En conséquence, on retrouve des fluctuations du nombre de la population : une augmentation démographique enregistrée de 108 483 habitants (en 1897) à 131 000 en 1902, une diminution à la veille de la première

guerre mondiale jusqu'à 125 000 habitants, une nouvelle augmentation en 1919 – 133 000 habitants, suivie d'une autre décroissance – 117 016 habitants conformément au *Recensement de 1930*.³⁹

Les variations démographiques de Chisinau entre les années 1897-1930 sont déterminées, en grande mesure, par les conditions sociales et politiques de l'époque. A. Toynbee établit parmi les causes de ces variations le fait que, « les villes-capitales doivent payer leurs importations de produits alimentaires en fabriquant des biens pour l'export d'une valeur équivalente ; quand elles ne peuvent pas faire face aux obligations assumées, elles doivent subir le destin inévitable d'une ville insolvable : elles s'appauvrissent, leurs population décroît. »⁴⁰

De ce point de vue, les transformations démographiques peuvent expliquer le rythme de vie et la rapidité avec laquelle change une société ou l'autre à une certaine époque historique ; le fait que le nombre d'habitants connaisse des variations majeures représente une preuve que Chisinau a été soumis à une intensification du processus d'urbanisation et de modernisation. D'autre part, les mêmes transformations déterminent la durée et l'âge des générations ; ainsi, la longévité est plus importante parmi les femmes que parmi les hommes, bien que ces derniers soient plus nombreux. Elles sont décisives pour le rythme d'adaptation au mode de vie sociale. Aussi les changements de comportement dans la société ont une relevance démographique, parce qu'ils comprennent des éléments particuliers, comme par exemple, la nuptialité, qui revendique son droit sur la reproduction, le régime alimentaire, qui reste déterminant pour la santé des individus, la mobilité et les migrations, qui influencent la géographie d'une région choisie comme établissement, et enfin, les dimensions numériques.⁴¹

Mentalité et identité nationale. Le nationalisme comme doctrine politique légitimée et le concept d'identité ethnique comme l'un de ses éléments constitutifs sont apparus grâce à la Révolution française et correspondent à la période où la Bessarabie a été détachée de la Moldavie par la Russie Tsariste. Ainsi, la Bessarabie était isolée du reste de l'Europe à l'époque même où l'idée de la nation, de l'identité ethnique et de la fierté d'appartenir à une communauté ayant la même langue, la même culture, les mêmes traditions et le droit de chaque collectivité de créer son Etat gagnait du terrain en Europe. Cette situation a déterminé l'apparition tardive de la conscience nationale chez les Roumains bessarabiens, dans le sens de la conscience politique.⁴² Il y a aussi d'autres causes qui ont mené à ce phénomène : l'urbanisation réduite de la

population locale,⁴³ l'analphabétisme en masse, l'absence d'une seule langue de communication, le manque de presse en langue roumaine, des éléments considérés essentiels pour la création « d'une communauté imaginée », comme se voit la nation.⁴⁴ Par ailleurs, un facteur qui d'habitude a déclenché des processus de différenciations ethniques dans d'autres régions – la colonisation par des éléments étrangers – a eu un impact réduit sur les Bessarabiens. A la différence des autres provinces roumaines éloignées (par exemple, la Transylvanie), où il y avait une distinction religieuse évidente, en Bessarabie russe la plupart des colonisateurs – russes, bulgares, ukrainiens – avaient la même confession religieuse, chrétienne orthodoxe, ce qui n'a pas généré de la part de la population locale une perception violente que les nouveaux venus étaient totalement étrangers, ils ne représentaient pas effectivement l'altérité absolue.⁴⁵

Il n'existe pas, jusqu'à présent, des informations systématisées concernant la mentalité des Bessarabiens au seuil du XXème siècle. Toutefois, les étrangers qui ont connu la Bessarabie après 1812, « ont apprécié la simplicité, la fidélité aux traditions des ancêtres, le courage devant la mort et l'obéissance devant les autorités ». ⁴⁶

Un témoin de l'époque raconte dans un article de la presse périodique : « Je regardais autour de moi et je m'étonnais de la bonne croyance, de la pureté et de la simplicité des Moldaves, après cent ans de domination russe et la tempête de russification, avec toutes ses méthodes d'obligations et d'assertions [...]. Ils avaient un noble cœur et une langue propre. » ⁴⁷

Les changements intervenus dans les mentalités du temps à cause de la politique tsariste sont visibles, surtout, dans les zones urbaines. Le même auteur met en évidence :

« Dans les villes, la situation est différente, les Moldaves se donnaient la peine de bien parler le russe, ils se moquaient les uns des autres, car ils écorchaient les mots, russes bien sûr, ils s'insultaient en se disant Tziganes ou rustres, pour prouver qu'ils se sont civilisés, ils crachaient des semences et buvaient de la vodka, aux ribotes ils mangeaient du cruchon, des crêpes farcies, ils épataient les verres et ils tiraient parfois des coups de fusil comme les Russes. » ⁴⁸

La conscience nationale des Bessarabiens n'a pas pu se manifester librement sous le régime tsariste. L'organisation des Moldaves s'est faite seulement au début du XXème siècle, quand, en suivant l'exemple d'autres

nationalités de l'Empire, ils ont adopté leurs méthodes et leur courage, en ce qui concerne les revendications politiques, nationales, économiques, culturelles, sociales et administratives pour la Bessarabie.

L'Acte de l'Union de Chisinau s'est inscrit avec des lettres d'or dans l'histoire nationale comme le triomphe de la vérité, et dans l'histoire universelle comme une action de renforcement du grand principe pour lequel le monde s'est massacré dans la première guerre mondiale : le droit des nations de disposer librement de leur destin.⁴⁹

La première guerre mondiale a eu un impact profond sur toute l'Europe, tant dans le domaine politique, que dans le domaine économique, social et culturel : « La guerre a apporté une fort trouble dans la vie des peuples et des Etats. Elle a non seulement amplifié les besoins existants en temps de paix, mais elle a également mis en lumière de nouveaux besoins, issus soit des conditions de vie imposées par la guerre, soit des aspirations de chaque pays ou peuple. »⁵⁰

Pour les Bessarabiens, la première guerre mondiale représente l'époque à laquelle se sont produites les transformations les plus profondes de toute leur histoire moderne, surtout en ce qui concerne la conscience collective de l'idée qu'ils sont un groupe distinct, ayant des particularités qui le distinguent du reste des populations de l'Empire. Au moment où le Conseil du Pays a voté l'Union de la Bessarabie avec la Roumanie, le 27 mars 1918, une bonne partie des Bessarabiens était plus confuse qu'enthousiaste, vraisemblablement parce que la Roumanie royale ne bénéficiait pas d'une bonne réputation parmi les Bessarabiens.⁵¹

Le niveau réduit d'implication politique et la perpétuation du mode de pensée traditionaliste – le fatalisme,⁵² la peur d'être annexés à l'Ukraine ou à la Russie bolchévique, ont constitué les causes essentielles de cette situation. La promesse du gouvernement de Bucarest de garantir l'autonomie locale et l'engagement de promouvoir des réformes sociales et économiques radicales ont été d'autres arguments convaincants des unionistes. Toutefois, les revendications nationales ont été éclipsées par les demandes économiques et sociales.⁵³ Un autre point de vue postule que les leaders réactionnaires, comme les révolutionnaires de la Bessarabie, se prononçaient contre les bolchéviques et contre l'idée de la réunion avec la Roumanie parce qu'ils avaient peur simplement de l'instauration du nouveau régime politique différent de celui existant jusque là.⁵⁴

L'intégration de la Bessarabie dans la Roumanie n'a pas changé la mentalité du temps. La presse de l'époque remettait en question le fait

que la Bessarabie, par sa population et par son droit historique, soit roumaine, « mais il n’y pas encore dans l’esprit de cette population une forte conscience nationale, qui pourrait la garder contre toute tentation extérieure et qui pourrait la lier indissolublement à tout le reste du peuple roumain. »⁵⁵ Pour consolider la conscience nationale, il était nécessaire d’œuvrer dans plusieurs directions. Premièrement, par une sincère et démocratique réforme politique et sociale, qui liera ainsi à l’union les droits politiques et la prospérité du peuple pour consolider l’unification nationale par son identification à la satisfaction des aspirations démocratiques égalitaires de cette population. Ensuite, par une vaste œuvre culturelle, qui donnera à l’instinct national la forme et l’ampleur d’une conscience nationale.⁵⁶

Nicolae N. Alexandri, membre du Conseil du Pays écrivait concernant l’influence du processus de russification sur la mentalité des Bessarabiens : « le génie slave est le génie qui cherche en permanence Dieu, si bien reflété dans la littérature russe qu’il nous a contaminés. C’est pour cela que le Bessarabien n’est plus un Roumain simple, il est un Roumain compliqué. »⁵⁷

Un autre témoignage de l’époque de la Grande Union appartient à Emmanuel de Martonne, professeur à la Sorbonne. En visite en Bessarabie en 1919, il appréciait que la province « est habitée d’une population mêlée, où les mariages interethniques doivent être fréquents, et la notion de race (nationalité) a un terme indéfini », car une personne qui se croit Gagaouze ressemble surtout à un Russe, un Bulgare à un Roumain de la Valachie, et un Russe déclaré n’est pas qu’une personne dont le père est Moldave et la mère Bulgare.»⁵⁸

Après la Grande Union, des personnalités importantes de l’époque ont exprimé des exigences en ce qui concerne la contribution de chaque province à l’essor de la Roumanie. L’historien N. Iorga écrivait que

« les Bessarabiens devraient donner au Pays l’idéalisme décidé et fanatique, l’irréductible idéalisme combattant jusqu’à la mort, celui qui voit entre l’idée arrivée à la conviction et entre sa réalité en route, qu’importe longue ou courte, une ligne étroite, qui a un devoir devant la vie avec tout ce que peut donner la famille, avec tout ce que peut réclamer la pensée, avec tout ce que désire savoir, lier, goûter, il n’y a rien de rien, l’idéalisme pour lequel dans la vieille patrie Russie, il y avait milles personnes qui sont mortes en souriant en pendaïson et devant le peloton d’exécution. »⁵⁹

A l'époque de l'entre-deux-guerres, dans une Europe écartelée par les conséquences de la guerre et l'ascension des partis extrémistes, des dictatures politiques, sous la menace permanente d'une nouvelle attaque soviétique, le régime d'assiégé et les répercussions défavorables de celui-ci sont devenus un état d'esprit ordinaire pour la Bessarabie. Cette situation a déterminé au moins dans les premières années d'après l'Union une frustration et une déception parmi les Bessarabiens par rapport aux aspirations des années 1917-1918.⁶⁰

En conséquence, à cause des conditions objectives et subjectives, la mentalité du Roumain bessarabien de ce temps-là reste encore assez réfractaire à l'œuvre de culturalisme de l'Etat roumain et on peut supposer que le progrès en ce qui concerne la conscience de l'identité nationale ait été difficile ; ou peut-être les Bessarabiens voyaient différemment, sans enthousiasme, la manière d'affirmer son appartenance à la nation roumaine, dans tout les cas, pas par un grand amour pour le livre ou pour « la lumière » nationale. Les vicissitudes de l'époque, les frustrations accumulées ont ainsi déterminé la sauvegarde et même l'accentuation de l'identité régionale, au détriment de l'identité pan-roumaine : « On est tout d'abord Moldave, ensuite Roumain »⁶¹.

Concernant le régionalisme bessarabien, Gh. Bezviconi estimait : « Les Bessarabiens sont régionalistes, mais ils n'osent pas se recommander sous cette qualité... »⁶²

L'idéologie régionaliste que les uns considèrent comme une idéologie étroite, ancrée dans l'empirique, dangereuse et destructrice de l'idéal, que les autres voient comme une idéologie réaliste et salvatrice, est considérée par l'auteur comme « une doctrine qui résout, non favorise les besoins, mais pas les aspirations des groupes régionaux ». Toutefois, Gh. Bezviconi distingue trois catégories de régionalisme :

1. *Le régionalisme des ambitieux et des mécontents faux savants.*

Celui-ci ne représente pas une doctrine politique, mais la passion irrésistible et dangereuse de quelques personnalités politiques « marquantes », qui confondent la région avec leur personne. La Bessarabie ne connaît pas de cas politiques pathologiques pareils. Les événements antérieurs à l'Union n'ont pas été des actions politiques annonçant un régionalisme politique, mais de simples actions de stratégie politique pour intégrer la Bessarabie au mouvement roumain. Le souvenir de ces actes politiques montre un « particularisme » bessarabien ;

2. *Le régionalisme comme mentalité* ou le régionalisme local, natal, assez fort en Bessarabie ; il peut être apprécié, d'après l'auteur, comme dangereux, car il peut rapidement dévier d'une région à l'autre d'un régionalisme économique et culturel à un régionalisme politique. Dans ce cas, le régionalisme n'est pas déterminé par les besoins locaux et nationaux, il représente une continuité héréditaire. De ce point de vue, le Roumain ayant la conscience de la nation, qui peut s'établir n'importe où sur le territoire du pays, essaie de connaître et de réaliser sur place, c'est à dire, régionalement, mais seulement dans le contexte des nécessités locales et dans le cadre de la nation.
3. *Le régionalisme des réalités* est la sauvegarde économique et culturelle de la Bessarabie. Il doit rester comme une icône en Bessarabie et doit être une fierté pour tout Bessarabien. Ce type de régionalisme suppose une bonne connaissance et la satisfaction des besoins locaux, accompagnés d'une vive activité régionaliste au sein du mouvement roumain (roumanisme).⁶³

La mentalité limitée, régionaliste des Bessarabiens est mise en évidence également par N. F. Costenco :

« Sous les signes de la politique d'hier, le Bessarabien a vécu jours et nuits d'une forte inquiétude et d'un venimeux tumulte spirituel. On a eu la malchance d'être victime d'une fausse mentalité. Rien n'a une bonne ou une mauvaise influence sur un peuple comme l'état d'esprit, c'est à dire la mentalité. La fausse mentalité a été pour la Bessarabie, pendant le joug séculaire de la Russie tsariste et de l'intégration en Roumanie jusqu'à présent, un mauvais génie, invaincu. La fatalité de cette méchanceté a égorgé toute véritable aspiration humaine, elle a déterminé le Bessarabien à se retirer dans la nuit de son isolation... »⁶⁴

Par ailleurs, l'auteur met en évidence une série des particularités de la mentalité bessarabienne, qui ont causé son caractère régional :

« Le destin a fait que le peuple bessarabien ait un modèle d'esprit spécifique, changé dans la lutte pour la liberté politique et la justice sociale, lutte menée par tous les peuples de l'Empire Russe contre le joug tsariste. C'est dans le mouvement intellectuel russe mystique et fanatique que s'est modelé et s'est fortifiée l'élite roumaine de la Bessarabie. »⁶⁵

L'esprit particulier de la Bessarabie consiste, d'après l'auteur, en : une croyance presque mystique dans un idéal social crédible, une structure cérébrale capable d'abstraction et une rigidité doctrinaire ; une tendance à pousser les idées jusqu'à leur conséquences logiques et une passion implacable pour affirmer et propager ses propres convictions ; une confiance dans sa conscience ; l'honnêteté, un sentiment accentué par la pudeur ; le respect, qui réclame la réciprocité, de la propriété et de l'individualité ; la naïveté, avec une véritable inclination vers l'idéalisme ; le Bessarabien est le fils du paradis des idées irréductibles ; platonicien dans quelque mesure...⁶⁶

Dans les conditions suivantes, la rencontre entre l'intellectuel bessarabien, ayant un profil bien défini, et l'intellectuel bucarestois, dont la caractéristique de l'esprit est l'élasticité, a mis en évidence un contraste profond et déterminé un conflit inévitable d'idéologies, ce qui explique le caractère isolateur du premier.

La politique intéressée a créé immédiatement une série d'états exceptionnels, permanents, parfois déguisés, en donnant aux Bessarabiens l'occasion de revivre toute exaspération et l'affront de la dignité humaine, même s'ils prétendaient à la liberté et au droit légitime. Ainsi est née l'opinion régionaliste, la conception autonome des idées ; on a créé un état d'esprit protecteur et un désir admirable, qu'il est possible par ses forces, d'élever l'esprit opprimé durant des siècles et de rester l'égal d'autres frères roumains.

Le mouvement régional se caractérise, dans le cas des Bessarabiens, par la retraite des intellectuels et leur organisation en un corps indépendant, sans rester toutefois, exclusifs, dans le but de donner la possibilité à la capacité créatrice des esprits autochtones d'utiliser tous les moyens pour s'affirmer sur le plan universel de la culture.⁶⁷

Toutefois, l'idéalisme bessarabien, dénoncé par N. Iorga, ne s'est pas manifesté pleinement dans sa meilleure nature, et pas seulement à cause des Bessarabiens. Par contre, on a vu dans cet idéalisme dont les caractéristiques sont plutôt négatives, emprunté aux Russes, que la Roumanie avait déjà, l'idéalisme de l'homme « qui est toujours mécontent de tout, qui marche la tenue en désordre, qui fouille sans que le grattage soit tranché et jette là-bas un poison qui peut détruire tout fruit ; l'idéal sombre du complot et de la conspiration, qui ne trouve pas le sens positif de la vie mais qui répand partout la science de la négation et ne pouvant mourir souriant, maudit ses jours ».⁶⁸

Ainsi, les temps confus ont mis en évidence les caractéristiques pas du tout agréables des Bessarabiens, vues surtout du point de vue de l'intérêt national, de la relation avec autrui, des caractéristiques qui peuvent être expliquées naturellement et historiquement, qui se sont accentuées et ont déclenché parfois une certaine apathie, d'autres fois même le mépris pour l'appartenance à la communauté politique et culturelle roumaine, et cela parce que plusieurs aspirations des Bessarabiens n'ont pas été réalisées. Cette situation devient plus évidente après 1940, quand la Roumanie abandonne la Bessarabie à la Russie sans aucune résistance, à cause de la sécurité nationale et du soutien international adéquat.

Les répercussions du nouveau régime sur la vie quotidienne. Le changement de régime politique n'a pas toujours été perçu comme idéal dans la vie quotidienne. Au début, l'évènement du 27 mars est apprécié comme « un triomphe inévitable des principes des nationalités, dont la force morale et politique n'a pas pu être vaincue par les campagnes militaires et les agitations hostiles de l'Est conquis et trompé, comme une manifestation victorieuse de la force de vie, de la confiance en soi-même et dans l'avenir », « un rayon de lumière qui caresse nos esprits et réveille nos espoirs éternels. »⁶⁹

L'administration. Le passage de vieilles institutions administratives aux nouvelles structures roumaines a été accompagné d'un certain inconfort social et psychologique, remarqué à l'époque :

« Sous l'ancien régime aucun organe administratif ne s'occupait pas de la vie patriarcale, que menait chaque Moldave, sa vie familiale et sa propriété n'étant affectées en aucune mesure par la communauté, avec l'administration roumaine on voit l'intervention des organes administratifs, de district ou de commune dans la propriété de l'individu pour surveiller les rapports entre la communauté et les citoyens. Le conflit débute entre un mode de vie passé, quand la propriété privée de l'individu était close pour l'administration, et la nouvelle vie, quand celle-ci reste ouverte, une page dans le livre de l'État civilisé. »⁷⁰

Evidemment, on a rencontré quelques dissensions entre l'administration centrale et la population autochtone. Les abus des fonctionnaires roumains constituaient un thème de prédilection pour la presse du temps. Un témoin de l'époque en parle :

« Après les soldats sont venus d'autres roumains : les gendarmes et les fonctionnaires. Les premiers étaient convaincus que la vieille administration russe signifiait obscurité, peur, chaînes, la Sibérie. En apportant avec eux les douces habitudes civilisées de l'administration du Royaume, ils se voyaient les pionniers de la civilisation dans un pays barbare. »⁷¹

Parallèlement à l'introduction des institutions administratives roumaines, en Bessarabie les institutions russes (*les zemstvos*) restaient actives, vieilles institutions publiques d'auto-direction, qui en profitant de l'autonomie dont elles jouissaient en vertu des lois russes en vigueur, se sont transformées dans des centres de résistance roumaine.⁷²

Les changements enregistrés dans le domaine de l'administration ont été reçus différemment par la population. Un témoin de la période, père Etienne juge ainsi le nouveau régime de la Bessarabie : « Que dire? Il était vraiment assez bien de vivre sous les autorités russes. On était riche et personne ne te dérangeait. Maintenant les temps sont plus difficiles, mais on sent l'esprit plus doux quand on entend un soldat ou un fonctionnaire parlant notre langue... »⁷³

A. Nour, en expliquant aux lecteurs roumains les particularités d'organisation administrative de la Bessarabie au sein de la Russie, affirme la supériorité de cette organisation par rapport au mode d'administration de district roumain, « l'immensité de la Russie et la transformation du Bessarabien en un type de mentalité générale russe a eu une bonne influence sur les gens d'au-delà de Prout : on leur a donné des visions plus larges pour les idées d'action, qui ne sont pas limitées par les frontières aiguës d'un petit pays. »⁷⁴

En même temps, l'auteur précise :

« ce qui est meilleur en Roumanie par comparaison à la Bessarabie tient de la politique : la liberté de parole, le droit public écrit et, dans une certaine mesure, appliqué ; l'indépendance nationale, l'intégration, le développement, la complexité d'une vie libre, issue de la nation roumaine même. Oh, pour tous ces biens suprêmes, moi, le Bessarabien, je donnerai en échange tous les biens de la vie intellectuelle, sociale et économique qu'on a eus en Russie [...]. »⁷⁵

L'économie. La révolution et la guerre civile en Russie, d'une part, et l'intégration de la Bessarabie dans le Royaume roumain, de l'autre, ont déterminé de graves déviations dans l'échange monétaire. Dans la province il y avait, outre les lei roumains, les *roubles romanovistes*,

nommées « *kerenki* » et l'« *argent odhéssite* ». Le chaos de la circulation monétaire, avec tous les essais de réglementation de la part des autorités, était la source de plusieurs spéculations et charlataneries, vidant les poches de simples citoyens. Par le *Décret 901 du 16 avril 1918*, les autorités ont établi un équivalent d'échange de 1 :1 pour les monnaies roumaines et russes ;⁷⁶ en réalité, au marché on pouvait acheter la monnaie roumaine avec 60 kopecks, alors que les usuriers la vendaient avec 1,20-1,25 roubles.

La dévaluation du rouble entre les années 1918-1920 a eu pour conséquence la diminution du pouvoir d'achat et a généré de grands mécontentements concernant la modalité d'échange de la vieille monnaie russe. L'unification monétaire a mis fin aux spéculations, elle a contribué à l'instauration d'une discipline financière favorable au développement des affaires économiques et a confirmé l'irréversibilité de l'Union de la Bessarabie avec la Roumanie. Au mois de juillet 1921, le gouvernement a décidé de liquider les succursales des banques de l'ancien empire russe et de transférer leur patrimoine dans l'usage de l'Etat.⁷⁷

L'Eglise. Le problème de l'Eglise a suscité de grandes discussions dans les premières années après l'intégration. Si l'introduction du service religieux en roumain a été commencée pendant la révolution dans les villages roumains et dans quelques églises urbaines, après l'Union, les évêques russes Anastasie, Gavril et Dionisie n'ont pas reconnu la nouvelle situation en matière religieuse, affirmant que l'Union est une question politique, sans conséquences sur la situation de l'Eglise.⁷⁸

La question de l'Eglise avait un caractère assez complexe ; Moscou a cherché à utiliser tous les moyens de diversion pour atteindre ses buts de domination et de créer des dissensions parmi les croyants chrétiens.

Le 1er avril 1919, on a introduit officiellement en Bessarabie le calendrier grégorien. Le vieux calendrier était devenu anachronique et créait de graves difficultés dans les relations avec les Etats européens. Mais la réforme visait seulement le calendrier laïc, l'orthodoxe continuait de rester le julien, comme dans toute la Roumanie. Dans la presse de l'époque cette modification a suscité des réactions amusées ; grâce à la nouvelle réforme, les habitants de Chisinau se sont couchés le 31 mars et ils se sont réveillés le 13 avril !

L'enseignement. Dans la période historique d'entre les deux guerres mondiales, on a enregistré les meilleurs progrès dans le domaine de l'enseignement. Dès la fin de 1917, le Conseil du Pays et le Conseil Directeur ont accordé une attention plus particulière à l'enseignement,

à la nationalisation des écoles. « On se propose de changer l'école dans l'enseignement populaire d'une telle manière qu'elle corresponde aux besoins quotidiens, à l'esprit et au passé national de la Bessarabie. Il est nécessaire, avant tout, d'ouvrir des écoles nationales. »⁷⁹

Le journal « Miscarea » (*Le mouvement*) de Iasi soulignait l'importance de ce processus et demandait son soutien. Ainsi, on a remarqué l'ouverture, le 18 février 1918 de l'Université Populaire, « dont les cours doivent compléter l'enseignement secondaire, ayant des fondements roumains. Le programme d'ouverture a été conçu pour correspondre aux besoins culturels plus impérieux ». ⁸⁰ Les cours enseignés se sont réjouis d'une nombreuse assistance, étant acceptés avec beaucoup d'intérêt. Sauf les difficultés matérielles, l'absence des manuels et des professeurs, on a vu qu'à Chisinau certaines personnes « attendaient même changer les temps d'autrefois et le tsarisme retourne avec toute son action de russification. »⁸¹

L'Université Populaire de Chisinau détenait une bibliothèque, qui a passé le 1er juillet 1920 sous la juridiction de l'Etat, ayant le droit de recevoir gratuitement deux exemplaires des publications parues dans le pays. En 1926, la bibliothèque disposait de 15 330 volumes en roumain, 1296 en français, 300 en allemand et 3000 en russe. Pendant une période courte de temps, l'Université de Chisinau s'est transformée en un prestigieux centre de culture, ayant une bonne réputation dans le pays et à l'étranger.⁸²

Après l'Union, les jeunes bessarabiens avaient la possibilité de continuer leurs études dans les institutions d'enseignement supérieur roumaines ou étrangères. Un rôle important dans le perfectionnement des professeurs de la Bessarabie, ayant des études supérieures, a été joué par l'Université de Iasi. Par le *Décret Royal de 20 décembre 1919* on a accordé un crédit de 400 mille lei pour couvrir les frais nécessaires à fonder un foyer afin de pouvoir loger 400 étudiants bessarabiens qui faisaient leurs études dans cette institution.⁸³

Par un effort conjugué des personnalités roumaines, par l'aide accordée par l'Etat roumain, la Bessarabie a connu durant une période courte de temps un essor considérable dans le domaine de l'enseignement, de la culture et de la science, en réussissant à dépasser les handicaps que la séparaient d'autres provinces roumaines.

La langue. Dans la presse de l'époque on retrouve toujours des articles où on parle de la situation inquiétante de la langue parlée en Bessarabie. Certains auteurs donnaient l'alarme en écrivant que les journaux

apparaissent dans un roumain écorché et que dans les rues on entend parler plus la langue russe.

Cette « vogue » a été héritée de la période antérieure : « Les petits bourgeois avaient pour ambition d’anoblir leur progéniture d’une telle manière à faire de leurs descendants une véritable *barisnia*. »⁸⁴

Dans un article, l’un des correspondants écrivait : « J’étais par hasard aux examens d’équivalence qu’on donnait à un certain lycée roumain. De tout le torrent des jeunes qui attendaient dans les couloirs personne ne parlait en roumain, au moins dans l’enceinte du lycée dont l’emblème nous montre qu’il est roumain. »⁸⁵ Cette situation n’est pas inhabituelle, si on tient compte de la structure ethnique de la ville.

La vie quotidienne. La période historique d’entre les deux guerres mondiales représente, probablement, l’une des plus mémorables pages de l’histoire de Chisinau. La vie quotidienne de la ville a connu trois étapes : a) les années 1918-1920, qui présentent l’époque de l’intégration de la Bessarabie en Roumanie ; b) les années 1923-1933 – « les tumultueuses années 20 » – la période d’essor et de stabilité économique ; c) les années 1933-1940 ou la période de la « grande crise européenne », ayant de répercussions négatives sur la vie quotidienne.

« Les tumultueuses années 20 », qui se sont distinguées par leur frivolité et leur prospérité, ont laissé des traces profondes dans la mémoire de la population. Ce sont les années au cours desquelles les masses populaires ont pu bénéficier des résultats d’un développement industriel appréciable. C’est l’époque de grands mouvements sociaux, d’une culture de masse. La paix, instaurée dans le tumulte, n’a pas résisté. Les historiens parlent même d’une longue guerre mondiale entre les années 1914-1945, avec un armistice de 20 ans. En résulte l’intensité de la vie, « la fureur de vivre », qui caractérise cette « génération perdue » et déchirée entre les deux carnages créés par les guerres.

Dans toute l’Europe, cette période se caractérise par une appétit prononcé pour la vie, par la tendance à répugner à toute sorte de contraintes et de barrières, toutes convenances, de revoir les normes et la morale « bourgeoise ». Ces « *années folles* » de l’Europe étaient comme un type de revanche sur les difficultés provoquées par la première guerre mondiale.

Toutefois, on avait l’intuition que la paix serait courte. Le désir de choquer, en manifestant ainsi la désapprobation de ce qui se passe autour de l’individu, reste spécifique dans l’art et ses directions d’avant-garde

(cubisme, dadaïsme, surréalisme), il est présent également dans la vie quotidienne. L'une des conséquences de la guerre a été la démocratisation de la vie. Le suffrage universel, la liberté de la presse, l'émancipation de la femme. A celle-ci revient un rôle plus important dans la société. Le carnage européen a eu pour conséquence la diminution de la population masculine, que la femme était prête à remplacer. En conséquence, on ressent l'implication de la femme dans plusieurs domaines d'activité : il y a des femmes avocates, professeurs, aviatrices, militaires, géologues, et cela n'étonne plus personne. En caractérisant le féminisme de la Bessarabie, I. M. R. précise que celui-ci, qui n'est pas un phénomène nouveau, se manifeste par un esprit de mécontentement, de révolte et parfois de cynisme de la part des femmes modernes, surtout de celles qui disposent d'une certaine fortune et d'une éducation. D'ailleurs, le nombre des femmes qui veulent exercer librement une profession et qui ne désirent pas se marier est assez important pour la période caractérisée.⁸⁶

En Bessarabie la situation était incertaine également à cause de l'Union Soviétique, qui n'a jamais reconnu l'intégration de cette province à la Roumanie, ce qui a fait que ce territoire est resté une « zone contestée ». C'est pour cela que l'économie ne s'est pas développée au niveau escompté, car les capitaux n'arrivent pas dans une région marquée par l'incertitude.

La grande crise des années 30 a été suivie d'une dépréciation significative des monnaies nationales, d'une diminution du pouvoir d'achat de l'argent et d'une réduction du niveau de vie de la population de l'Europe. Cette crise a eu des répercussions également sur les habitants de Chisinau. La presse du temps est dominée par des accents pessimistes, les critiques à l'adresse des autorités dominent partout. Le budget de la ville est tombé en comparaison avec l'époque antérieure, ce qui a eu des conséquences néfastes sur les propriétés urbaines. L'augmentation des dettes publiques de l'Etat a causé le retardement de l'acquittement des salaires aux fonctionnaires et des retraites.⁸⁷

La crise a marqué profondément aussi les budgets des citoyens. Le pouvoir d'achat de l'argent est tombé, les prix des produits alimentaires et des services ont augmenté proportionnellement. Ainsi, dans la première moitié de 1935, les prix ont augmenté d'au moins 15-20%. En conséquence, la consommation de nombreux produits alimentaires a diminué.⁸⁸

Les conditions et le niveau de vie. En général, toute la période d'entre les deux guerres mondiales s'est caractérisée par une certaine prospérité de la population. Dans les conditions où les profits moyens de la

bourgeoisie variaient autour de 200 000 lei annuellement et la plupart des fonctionnaires disposaient des revenus qui dépassaient 20 000 lei, les prix paraissent assez accessibles aux habitants de la ville. Conformément à la *Liste des prix des différents produits vendus au marché de Chisinau entre les 15-30 décembre 1936*, on vendait un kilogramme de sucre au prix de 28-32 lei, un kilo de riz à 25-30 lei, un litre d'huile de tournesol à 35 lei, un litre d'huile d'olives à 110-140 lei, 10 œufs coûtaient 20 lei, un litre de lait 5-6 lei, un kilogramme de beurre pressé 80-85 lei, un kilogramme de crème 40-50 lei, un kilogramme de fromage blanc 12-16 lei, un kilogramme de fromageon 25 lei, un kilogramme de hareng salé 50-60 lei, un kilogramme de viande de boucherie 20 lei, un kilogramme de viande de porc 25-35 lei, un kilogramme de pommes de terres 2,5-3 lei, un kilo d'oignons 3-4 lei, de haricots 12-15 lei, de choux 2 lei, de carottes 4 lei, de betterave 2 lei.⁸⁹

Les espaces publics offraient des menus complexes et aux prix accessibles. Les personnes qui ne voulaient pas préparer quelque chose à la maison pouvaient prendre le déjeuner au restaurant « Sapte butoiaie », situé sur la rue Armeneasca, nr. 54, où pour un déjeuner à deux plats ils payaient 8 lei, pour un litre de vin 6 lei⁹⁰ ; un autre local, « Birtul lui Sutikov », proposait un menu à deux plats (pain inclus) pour 17 lei, les étudiants et les fonctionnaires bénéficiant de 20% réduction. La pension située rue Regele Ferdinand I, nr. 81, offrait un déjeuner à deux plats pour 12 lei, de trois plats pour 15 lei, au restaurant de « Peaha » de la place Sf. Ilie, on payait pour deux plats et un litre de vin 25 lei.⁹¹ Les prix des vêtements et des chaussures ne sont pas exorbitants. Le prix des souliers variait, en fonction du modèle, entre 400 et 500 lei, un complet coûtait 1500 lei, un manteau d'hiver 1200 lei, une veste de cuir 1800 lei. Ainsi, avec un salaire moyen, le citoyen pouvait se permettre de mener une vie relativement décente.

Par contre, les loyers étaient très élevés. Un appartement de trois pièces coûtait presque 3000 lei, dont 20% représentaient les services communaux, surtout l'eau, dans les maisons pourvues d'un système de canalisation. Les prix de l'énergie étaient un peu plus bas que la moyenne du pays. Pour un kilowatt on payait entre 13 et 18 lei, en fonction de la saison. Par comparaison, à Balti, Comrat, Cetatea-Alba, le prix de l'énergie était de 20-25 lei, à Bucarest de 9 lei, parce que la ville disposait d'une station plus moderne. En 1932 à Chisinau il y avait 7000 personnes abonnées, les revenus de l'usine électrique étant de 16 000 000 lei annuellement.⁹²

Pendant l'année 1936, le coût de la vie dans la ville Chisinau a augmenté approximativement de 4%. Par comparaison, celui-ci a varié dans la même période, d'un pays à l'autre. Ainsi, en France il a augmenté de 2,4%, en Chine de 6,1%, en Belgique de 6,75%, au Japon de 5,66%, en Angleterre de 2,70%, en Allemagne de 1,0%, en Hongrie de 6,1%, en Pologne de 5,25% etc.⁹³ Dans ces conditions, le budget de la ville n'était pas toujours proportionnel aux nouveaux modes de vie.

Le temps libre. Les divertissements. Le mode de vie des habitants de Chisinau serait méconnu sans s'intéresser aux modalités d'organisation du temps libre et au divertissements. A la fin des heures de travail ou à la fin de la semaine, les citadins organisaient individuellement, mais en fonction du milieu social, à leur gré les heures de repos et de distraction. Celles-ci comprenaient des activités assez variées : la lecture, les visites au théâtre et au cinéma, au musée ou à la bibliothèque, les promenades dans le parc, les distractions dans les salles de danse et de musique, les sorties au café avec les amis ou une véritable distraction au restaurant.

Parmi les modalités les plus fréquentes de relaxation, on compte la lecture. Sois qu'on pense à la littérature artistique, sois à la simple lecture des journaux quotidiens, la lecture reste un divertissement préféré après une journée de travail fatigante .

La presse a occupé une place très importante dans l'organisation du temps libre des citoyens. En 1921 en Bessarabie il y avait 32 journaux et 38 revues, dont 19 journaux et 35 revues roumains, 10 journaux et 3 revues russes, un journal juif et 2 journaux allemands. Les thèmes les plus abordés dans la presse étaient ceux à caractère social, économique, les questions de l'élaboration d'un cadre juridique adéquat à l'Etat roumain, l'émancipation spirituelle et nationale de la population, l'augmentation du niveau de vie.

La ville des années 20 offrait la possibilité de mener une vie mondaine intensive. En 1929, à Chisinau il y avait 450 restaurants, cafés, etc., où les habitants de la capitale pouvaient organiser à leur gré leur temps libre.

Pour le divertissement des clients on invitait parfois des formations musicales reconnues. Ainsi, au café « Corso » (qui se proposait de faire revivre les traditions européennes), jouait une troupe de jazz allemande, au restaurant « Savoy » était représenté un *music hall* de Bucarest, etc.⁹⁴

La vie culturelle de la capitale était assez intensive. Le cinéma reste le point d'attraction des habitants, même s'il ne pouvait pas concourir

avec les tavernes. Les cinémas « Express », « Coloseum », « Orfeum », « Odéon » attiraient l'attention des spectateurs avec des titres et des tournées sensationnelles. Ainsi, au cinéma « Express », on annonçait la tournée de l'artiste de jazz américain Hetman Present, le coût du billet variant entre 8-35 lei⁹⁵, au cinéma « Orfeum » on lançait la première du film « La nuit de la fortune », ayant comme sujet la vie et l'amour du grand compositeur russe P. Tchaïkovski, avec l'actrice suédoise Sarah Leander, accompagnée par l'orchestre symphonique d'Etat⁹⁶, au cinéma « Odéon » on pouvait voir le grand film français « A l'aube », d'après le roman de V. Baum, avec dans le rôle principal la célèbre Danielle Darrieux⁹⁷, au cinéma « Express » on annonçait le spectacle musical « Rosalie », avec les acteurs Eddy Nelson, Eléonore Powell et la célèbre Ylone Massey⁹⁸, etc.

A part les cinémas, les citoyens bénéficiaient des émissions de radio. Dans les années 30, Radio-Chisinau était connue comme l'une des plus performantes stations du pays (du point de vue technique et artistique). La station de radio « la Bessarabie » avait pour le dimanche 19 novembre 1939, le programme suivant : à 9h45 – le service religieux transmis de la Cathédrale Métropolitaine, avec le prêche du professeur C. N. Tomescu ; à 14h00 – le concert du déjeuner – de la musique distractive (des disques) ; à 14h30 – le journal radio ; à 21h00 – le concert de soirée avec Nicolae Budacu (voix), accompagné au piano par Mme Erjikowski ; à 21h30 – de la musique distractive et de danse (des disques), à 22h00 – le journal radio.⁹⁹

Les manifestations théâtrales étaient une autre modalité d'organiser le loisir des habitants de Chisinau. En 1920 a ouvert ses portes le *Théâtre Populaire de Chisinau*. Dans une publication de l'époque, on parlait du lancement du spectacle *Fantana Blanduziei* de V. Alecsandri et on constatait à regret l'indifférence du public bessarabien.¹⁰⁰ Plus tard, le théâtre bessarabien a réussi à attirer l'attention du public. Le 1er août 1921, par la décision du Ministère des Cultes et des Arts, le *Théâtre Populaire de Chisinau*, qui a fusionné avec une troupe locale, *I. L. Caragiale*, a reçu le statut de *Théâtre National*, devenant ainsi la cinquième institution théâtrale du pays.¹⁰¹

A Chisinau il y avait encore le théâtre d'expression russe *A. Puşkin*, qui a monté plusieurs compositions traduites de la langue roumaine dans le but de familiariser le public russe avec la culture roumaine. Parmi les acteurs les plus connus il y avait : V. Vronski, M. Kosmacevski et al.¹⁰²

En 1919, on a créé le Conservatoire particulier *Unirea*, dirigé par A. D. Dicescu, qui a présenté à différentes occasions des concerts symphoniques et des spectacles d'opéra. En même temps, un groupe d'enthousiastes de Chisinau a organisé le *Théâtre d'opéra*, actif jusqu'en 1921.¹⁰³ En 1922, l'orchestre symphonique de Iasi, dont la moitié était composée d'artistes bessarabiens, a donné des concerts à Chisinau.¹⁰⁴

La visite au musée entre dans la vie quotidienne des habitants de Chisinau, devenant l'une des modalités préférées d'organiser le loisir et une possibilité d'enrichir ses connaissances sur les traditions locales et la culture générale. A Chisinau, comme dans d'autres villes de l'Europe, il y avait des personnes passionnées d'œuvres d'art et de valeur, dont les collections se trouveront au fondement des musées privés modernes.¹⁰⁵

En 1922, on a réorganisé le *Musée National d'Histoire Naturelle de Chisinau*, qui est passé le 1er avril de la même année sous la direction du Ministère de l'Instruction Publique. Celui-ci avait plusieurs sections : pédologie, géologique et hydrologique, archéologique, météorologique, zoologique, botanique, agronomique, sylvicole, ethnographique, un atelier scolaire et une bibliothèque.¹⁰⁶ Conformément à l'opinion de I. Lepsi, « le musée est destiné à la familiarisation et à l'étude des sciences naturelles de la Bessarabie et aux applications pratiques de ces sciences », mais celui-ci « n'est pas seulement un institut de recherches scientifiques, il a des objectifs éducatifs et pratiques ».¹⁰⁷

En 1932, le musée avait 490 collections, la bibliothèque disposait de 3829 livres, dont 272 livres reçus récemment, 131 donnés, 65 pris en échange, 53 achetés, 14 livres reçus par abonnement et 9 édités au musée. La bibliothèque recevait encore 69 publications périodiques : 47 de Roumanie et 22 de l'étranger : Berlin, Vienne, Belgrade, Francfort, Ljubljana et d'autres.¹⁰⁸

La moralité. Bien qu'on peut parler de l'existence d'un code de bonnes manières, avec des principes moraux comme le bon sens, le respect réciproque, la correction, la modestie, la chasteté etc., les habitants de Chisinau se trouvent plusieurs fois dans la situation de choisir entre ces principes et les « plaisirs » de la vie. En ce qui concerne la moralité des Bessarabiens, l'historien N. Iorga affirme : « J'ai eu l'impression – et je n'en doute pas – que je vois en Bessarabie, en ce que les Russes ont laissé, dans chaque chose faite, un sorte d'amour je dirais personnel pour l'Etat, pour la communauté, à l'aide de l'argent, parfois peut-être volé en partie, de la communauté ou du gouvernement. J'ai rencontré là où je suis allé un fort lien entre la personne et sa mission, indépendamment de

son importance, qui manque chez nous, mais qui comme un fait moral reste une chose à admirer. »¹⁰⁹

L'un de problèmes essentiels de la société a été *l'alcoolisme*. Ce phénomène, apparu au cours du siècle passé, connaît une ampleur significative, étant répandu dans toute l'Europe. Ses conséquences sur la vie sociale sont évidentes : la dégradation personnelle, le déshonneur de la famille, la démoralisation de la société.

La lutte contre l'alcoolisme si naïvement optimiste à l'époque antérieure, est entrée dans un état de routine, sans créer des résultats importants. La presse a réagi avec un profond pessimisme à la formation d'une commission spéciale, comprenant des personnalités politiques, pour combattre ce vice.

Les mesures pour prévenir et pour combattre ce fléau de la société seront développées après l'Union. Conformément au *Rapport de l'Archevêque de Chisinau et de Hautin du 3 avril 1919*, on constate que « la vente de l'alcool est passée sous le contrôle de l'Etat, ce qui a eu de bons résultats sur la population ». ¹¹⁰ En conséquence, on remarque une amélioration matérielle, sanitaire et morale de la ville. Toutefois, même si les autorités (l'Etat, l'Eglise etc.) s'impliquaient pour maîtriser ce fléau de la société, la situation pouvait à peine être tenue sous contrôle.

La criminalité reste l'un des problèmes les plus endémiques de Chisinau durant la période de l'entre-deux-guerres. Les chroniques criminelles occupaient dans la presse périodique du temps un espace très important. On constate des meurtres, des vols, des pillages, des escroqueries, des tentatives de suicide etc. Il y avait fréquemment des cas de vols d'automobiles et de pillage sur les routes interurbaines.

E. Giurgea écrit : « La Bessarabie est passée par une série de transformations sociales, qui ont causé des déséquilibres et des aspirations individuelles qui n'étaient pas connus dans cette province avant la guerre. Le libertinisme qui a succédé au régime autocratique russe, a influencé l'organisation de la société bessarabienne d'aujourd'hui en apportant une profonde modification dans son mode d'être et de penser. Les pillages et les crimes ordinaires proviennent surtout de ce libertinisme en excès. »¹¹¹

Dès le 12 juin 1919, on a introduit en Bessarabie le code pénal et la procédure pénale roumaine, la loi des flagrants délits, la loi et le règlement des pénitenciers ; sont entrées en vigueur les lois de l'enregistrement des firmes, des marques de fabrique, des chambres de commerce et du titre de porteur du code de commerce roumain, ainsi que celles concernant la location.¹¹²

Les pillages, les viols, les escroqueries restent cependant le « délice » de la presse jusque dans la période des années 1933-1940.¹¹³ Ainsi, au mois de janvier 1939, on a démantelé à Chisinau un réseau de pilleurs reconnus.¹¹⁴

L'Etat s'impliquait fréquemment dans la solution des questions morales de la société. Pour tenir sous contrôle la situation de la criminalité, pour limiter ce phénomène, les autorités effectuaient périodiquement, surtout à la veille des grandes fêtes, des rafles de police. Par exemple, à la veille de la fête nationale de la Roumanie (la nuit du 9 mai 1935), on a entrepris un raid dans les faubourgs de la capitale, pour protéger la population pendant les manifestations, à l'aide des agents fiscaux, de la police criminelle, de la sécurité et de la gendarmerie, qui ont retenu plusieurs personnes suspectes : des voleurs, des prostituées etc.¹¹⁵

Conclusions. L'Acte du 27 mars 1918 a ouvert une nouvelle étape dans l'histoire des Roumains Bessarabiens, caractérisée par la consolidation de l'unité politique, administrative, économique et spirituelle et qui a eu des répercussions sur la mentalité et la vie quotidienne.

Bien sûr, les difficultés n'ont pas manqué, elles ont été causées par la lutte entre l'ancien et le nouveau, le passage d'un système politique à l'autre, qui a été reçu parfois avec scepticisme ou indifférence. Toutefois, la démocratisation de la vie, la liberté de la parole, le suffrage universel, l'émancipation de la femme, qui ont caractérisé l'époque, ont contribué à ce que la vie quotidienne de la période de l'entre-deux-guerres soit plus diverse, plus intense.

En raison de facteurs subjectifs ou objectifs, la mentalité des Bessarabiens reste encore assez réfractaire ; le processus de consolidation de la conscience nationale a été très difficile ; les frustrations accumulées ont déterminé la conservation, l'accentuation d'une identité régionale bessarabienne.

La ville de Chisinau, en tant que capitale du pays, a connu un processus accéléré de modernisation, débuté avant la Grande Union. La transformation de Chisinau en un véritable centre urbain peut être remarquée par son aspect extérieur (la construction des rues, des bâtiments, des monuments, la diversité des styles architecturaux) et dans l'amélioration du niveau de vie de ses habitants (la création et le fonctionnement des services de salubrité, l'approvisionnement en eau, l'illumination des rues et des maisons particulières, l'installation des réseaux de communication téléphonique).

Les divertissements, comme modalité d'organiser le loisir, sont très complexes et ont un contenu varié. Ils diffèrent entre ceux ayant un caractère intellectuel, comme par exemple les spectacles de théâtre et de cinéma, la lecture, les visites au musée, et les autres qui constituent une simple relaxation : les promenades ou les jeux de cartes par exemple. Dans l'ensemble, tous sont représentatifs des attitudes et du comportement dans la vie quotidienne et de la mentalité des citadins au début d'un nouveau siècle.

En ce temps-là, Chisinau se confrontait à une série de problèmes moraux : l'alcoolisme, la fumée, les actions de pillage, la prostitution, qui entraînaient plusieurs maladies, et qui tous ensemble contribuaient à la dégradation spirituelle et morale de ses habitants. Toutefois, les citadins possédaient des principes et des valeurs morales saines, justifiés par les articles de la presse de l'époque. Les interventions innombrables de l'Etat, les arguments de l'Eglise, l'éducation reçue dans la famille ou à l'école, ont contribué à une saine formation physique et morale des individus.

En conclusion, au sein de la Roumanie réunie (1918-1940), la vie quotidienne et les mentalités de la ville Chisinau connaissent de profonds changements sous tous les aspects, ayant de grandes implications dans le processus d'urbanisation et de modernisation de la ville, comme dans toute la société.

NOTES

- ¹ Nicoară, T., *Introducere în istoria mentalităților colective*, Cluj-Napoca, 1995, p. 3-4.
- ² Nicoară, T., *Clío în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca, 2002, p. 16.
- ³ Burke, P., *Istorie și teorie socială*, București, 1999, p. 24.
- ⁴ Robinson, J. H., *The New History*, New York, 1912.
- ⁵ Burke, P., *Istorie și teorie socială*, București, 1999, p. 25. Burke, P., *The French Historical Revolution : The Annales School 1929-1989*, Cambridge, 1990.
- ⁶ Mandrou, R., *L'histoire des mentalités*// Encyclopedia Universalis, vol.8, Paris, 1968, p. 436.
- ⁷ Goff, J., *Les mentalités : une histoire ambiguë*, Paris, 1983, p. 80. L'historien considère que « le niveau de l'histoire des mentalités est celui du quotidien et de l'automatisme, ce qui échappe aux sujets individuels de l'histoire, car il décrit le contenu impersonnel de la pensée. »
- ⁸ Duby, Duby, G., *Histoire des sciences et histoire des mentalités* // Revue de Synthèse, 3ème série, nr. 111-112, Paris, 1983, p. 408. L'auteur parle des mentalités comme « d'un ensemble des idées faites que les individus les expriment spontanément dans un certain milieu humain et en une certaine époque historique. »
- ⁹ Braudel, F., *Structurile cotidianului*, București, 1995, p. 289. Le chercheur voit les structures du quotidien à la limite du possible et de l'impossible, « il faut exister une relation entre la vie de l'individu, entre le quotidien obligatoirement assumé avec ses rythmes saccadés et le lent passage de la pensée vers l'accomplissement. »
- ¹⁰ Ariès, Ph., Duby, G., *Istoria vieții private*, vol. I-II, București, 1995, p. 13. La démarche des auteurs est de reconstituer le mode de vie dans lequel les gens organisent leur habitat et leur existence, le comportement dans la société et dans la famille.
- ¹¹ Constantiniu, F., *Aspecte ale mentalului colectiv sătesc în societatea medievală românească*, // Studii și materiale de istorie medie, VII, București, 1974, p. 69-100; *Sensibilități și mentalități în societatea românească a secolului al XVII-lea*, // Revista de Istorie, nr. 1, București, 1980, p. 147-157.
- ¹² Papu, E., *Barocul ca tip de existență*, vol. I-II, București, 1977.
- ¹³ Țighiliu, I., *Societate și mentalitate în Țara Românească și Moldova, secolele XV-XVII*, București, 1998.
- ¹⁴ Duțu, A., *Modele, imagini, privesți. Incursiuni în cultura europeană modernă*, Cluj-Napoca, 1979; *Dimensiunea umană a istoriei. Direcții în istoria mentalităților*, București, 1986.
- ¹⁵ Boia, L., *Istoria mentalităților (cu privire specială asupra Școlii de la „Annales”)*, // Revista de Istorie, tom 33, nr. 5, București, 1980, p. 937-953. L'auteur

- estime que les mentalités apparaissent profondément intégrées dans tout le contexte économique et social.
- 16 L'étude des mentalités, de l'imaginaire social, s'individualisent dans l'œuvre de T. Nicoară. Celle-ci suppose, d'après l'auteur, « une fantaisie pressée », structurée d'un ensemble de représentations concernant une réalité des gens qui savent qu'elle existe mais qui n'ont pas pu la voir. (Nicoară, T., Nicoară, S., *Mentalități colective și imaginar social. Istoria și noile paradigme ale cunoașterii*, Cluj-Napoca, 1996, p. 112.)
- 17 L'essor que connaissent les études concernant la vie quotidienne et le mental collectif est expliqué par A.-F. Platon par le déclin des idéologies et du principe « de la processualité dirigée ». Celle-ci suppose l'essai des historiens de mettre en évidence une évolution de l'histoire et de lui donner un sens (nommés différemment dans une certaine époque historique : « l'accomplissement des plans cachés de la Providence », « l'affirmation de l'Etat », « l'imposition du libéralisme », « la victoire finale du socialisme »), qui ont été dépassés par la commutation des centres d'intérêt de l'exploration du passé sur « le quotidien » et « les manières de penser ». (Platon, A.-F., *Societate și mentalități în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, Iași, 2000, p. 6.)
- 18 Scurtu, I., *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, București, 2001. L'œuvre présente des sujets très variés, ce qui nous détermine à insister sur la complexité thématique de la vie quotidienne.
- 19 Quelques tentatives ont été faites par les historiens E. Dragnev, V. Pâslariuc et I. Cașu, dans le cadre de la Chaire UNESCO : Etudes Sud-Est Européennes. Les auteurs ont initié la rubrique « *Adieu, le XXe Siècle* » sur les pages de la revue *Capitale magazine*, où ils ont présenté l'évolution de Chisinau dans la première moitié du XXe siècle. Ayant utilisé les mêmes principes d'aborder l'histoire, établis par l'Ecole des Annales, ils ont mis en évidence les particularités de la vie des habitants de la ville, en remarquant les progrès enregistrés et les problèmes de la société. (Dragnev, E., Pâslariuc, V., Cașu, I., *Adio secolul XX, // Capitala magazin*, nr. 2, iulie, 2000. *Chișinăul „de altă dată”*. *O succintă cronică a vieții cotidiene (1900-1940) pe marginea presei de epocă*, Semne identitare, Chișinău, 2002.)
- 20 Braudel, F., *Ecrits sur l'histoire*, Paris, 1969, p. 97.
- 21 Veyne, P., *Comment on écrit l'histoire*, Paris, 1968, p. 424.
- 22 Ciobanu, Șt., *Chișinăul*, Chișinău, 1996, p. 35.
- 23 Toynbee, A., *Orașele în mișcare*, București, 1979, p. 131.
- 24 Arbore, Z., *Dicționarul geografic al Basarabiei*, Chișinău, 2001, p. 60.
- 25 Poștarencu, D., *Străzile Chișinăului: denumiri vechi și actuale*, Chișinău, 1998, p. 1. Le rapport vise la répartition géographique de la ville en quatre secteurs, divisés en 102 rues, 20 ruelles, 269 quartiers, qui comprenaient 12 églises, 35 bâtiments publics et d'Etat, 11 marchés, 10 barrières, 7 ponts et 5 suburbains.

- 26 Jukov, V. I., *Goroda Bessarabii (1861-1900 g.g.)*, Êichinev, 1975, p. 130. En 1897 la ville de Chisinau occupait la 14ème place parmi les villes européennes de l'Empire Russe, dont la population dépassait 100 mille habitants. Conformément au Recensement, le district Chisinau occupait une surface de 3271,9 km², la densité de la population était de 85,47 habitants/km, le nombre total de la population était de 279 657 personnes, dont 144 625 hommes et 135 032 femmes. Dans la ville habitaient 108 483 personnes, dont 56 734 hommes et 51 749 femmes.
- 27 Toynee, A., *Orașele în mișcare*, București, 1979, p. 196.
- 28 *Enciclopedia României*, vol. III, București, p. 61.
- 29 *Pervaja vseobscaja perepisi naselenija Rossjskoj imperii, 1897 g. III. Bessarabskaja gubernija, Izdanie Centraljnogo Statisticeskogo Komiteta Ministerstva Vnutrennih Del, 1905, p. 1.*
- 30 *Ibidem*, p. 4-5.
- 31 *Ibidem*, p. 68-69.
- 32 Poștarenco, D., *Componenta etnică și nivelul de instruire al populației urbane din Basarabia*, // *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3, Chișinău, 2004, p. 44-58.
- 33 Filipescu, C., Giurea, C., *Basarabia : Considerațiuni generale, agricole, economice și statistice*, Chișinău, 1919, p. 55.
- 34 Poștarenco, D., *Componenta socială, profesională și după sex a populației urbane a Basarabiei (1850-1917)*, // *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 4, Chișinău, 2005, p. 5-25.
- 35 Le nombre des personnes instruites constituait 15,6% de la population bessarabienne ; dans tout l'Empire Russe, il était de 21,1%. (Jukov, V. I., *Formirovanie i razvitie burjuazii i proletariata Bessarabii (1812-1900)*, Êichinev, 1982, p. 211.)
- 36 Iorga, N., *Neamul românesc în Basarabia*, București, 1995, p. 77-92.
- 37 Poștarenco, D., *Componenta etnică și nivelul de instruire al populației urbane din Basarabia*, // *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3, Chișinău, 2004, p. 44-58.
- 38 Bacci, M. L., *Populația în istoria Europei*, București, 2003, p. 9.
- 39 Êustjabova, S. F., *Goroda Bessarabii (1918-1940)*, Êichinev, 1986, p. 26-27.
- 40 Toynee, A., *Orașele în mișcare*, București, 1979, p. 195.
- 41 Bacci, M. L., *Populația în istoria Europei*, București, 2003, p. 11.
- 42 Cașu, I., *"Politica națională" în Moldova Sovietică (1944-1989)*, Chișinău, 2000, p. 118.
- 43 Ciobanu, Șt., *Basarabia : populația, istoria, cultura*, Chișinău, 1992, p. 25.
- 44 Cașu, I., op. cit., p. 118.
- 45 *Ibidem*.
- 46 Cazacu, P., *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812-1918*, Chișinău, 1992, p. 102.
- 47 (fără autor), *Omul cât trăiește multe vede sau ceea ce am văzut de la alipire și până azi în Basarabia*, // *Prut și Nistru*, an. II, nr. 7, martie, 1935, p. 6.
- 48 *Ibidem*, p. 6.

- 49 Halippa, P., *Aniversarea Unirii Basarabiei*, // *Viața Basarabiei*, an. VII, nr. 4-5, 1938, p. 1-7.
- 50 Il s'agit d'un article signé Un roumain, *Nevoile urgente*, publié dans le journal Mișcarea de 6 mars 1918.
- 51 Ghibu, O., *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, vol. I, Cluj-Napoca, 1926, p. 40, 42.
- 52 Cette conception incluait l'idée de la perception cyclique du temps, conformément à laquelle rien ne change, tout se répète, le sort de l'homme se trouve dans les mains du Dieu. En ce sens, l'avenir ne peut pas être influencé par les actions de l'homme. Bobeică, A., *Sfatul Țării – stindard al renașterii naționale*, Chișinău, 1992, p. 162-163.
- 53 Rus, I.-A., *The roots and Early Development of „Moldovan”-Romanian Nationalism in Bessarabia (1900-1917)*, // *Anuarul Institutului de istorie „A.D.Xenopol” din Iași*, tom. XXXIII, 1996, p. 287-302.
- 54 Cașu, I., *op. cit.*, p. 122.
- 55 *Ibidem*.
- 56 C. P., *Naționalizarea Basarabiei*, // *Mișcarea*, 8 septembrie 1918.
- 57 Țurcanu, I., *Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări (studii și documente)*, Chișinău, 1998, p. 288.
- 58 Martonne de, E., *What I have seen in Bessarabia*, Paris, Imprimerie des Arts et des Sports, 1919, p. 9-10.
- 59 Iorga N., *Neamul românesc în Basarabia*, București, 1997, p. 170-171.
- 60 Ghibu, O., *Trei ani pe frontul basarabean*, București, 1996, p. 206-207.
- 61 Livezeanu, I., *Cultură și naționalism în România Mare, 1918-1930*, București, 1998, p. 111-157.
- 62 Bezviconi, Gh., *Reflecții asupra regionalismului basarabean*, // *Viața Basarabiei*, an. VII, nr. 1-7, 1938, p. 111.
- 63 *Ibidem*, p. 112-117.
- 64 Costenco, N. F., *Era nouă*, // *Viața Basarabiei*, an. VII, nr. 8-9, 1938, p. 3-7.
- 65 *Ibidem*, p. 5.
- 66 *Ibidem*, p. 6.
- 67 *Ibidem*, p. 3-7.
- 68 Iorga, N., *op. cit.*, p. 171.
- 69 *Unirea Basarabiei cu patria-mamă*, // *Mișcarea*, 30 martie 1918.
- 70 Stelian, Șt., *Administrația Moldovei de la Nistru (V)*, // *România administrativă*, IV, nr. 6, 1923, p. 64.
- 71 Sadoveanu, M., *Drumuri basarabene*, București-Chișinău, 1992, p. 67.
- 72 Cojocaru, Gh., *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, București, 1997, p. 66.
- 73 Sadoveanu, M., *Drumuri basarabene*, București-Chișinău, 1992, p. 38.
- 74 Nour, A., *Ce este Basarabia*, vol. XXXVIII, nr. 7-9, 1915, p. 240.
- 75 *Ibidem*, p. 257.
- 76 Ioncu, T., *Reforma financiară* // *Basarabia economică*, nr.3, iulie 1919, p. 68.

- 77 *Cuvântul dreptății*, V, nr. 1-2, Chișinău, 1923, p. 2.
- 78 Buzilă, B., *Din istoria vieții bisericești din Basarabia (1812-1918; 1918-1944)*, București-Chișinău, 1996, p. 80.
- 79 Cazacu, P., op. cit., p. 411-412. Ștefănuță, P., *Între analfabetism și cultură, // Viața Basarabiei*, an. VII, nr. 1-7, Chișinău 1938, p. 32)
- 80 *Universitatea din Chișinău*, // Mișcarea, 22 februarie 1918.
- 81 *Școalele secundare din Basarabia*, // Mișcarea, 25 februarie 1918.
- 82 Cojocaru, Gh., *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, București, 1997, p. 216.
- 83 *Ibidem*, p. 204. Dans l'année universitaire 1918-1919, aux facultés de cette institution étaient inscrits 93 étudiants bessarabiens, en 1919-1920 – 252, en 1920-1921 – 378, en 1921-1922 – 437, en 1922-1923 – 348, etc. Entre les années 1918-1925, ont obtenu la licence dans le domaine des sciences pratiques 173 jeunes de religion chrétienne et 24 de confession juive; dont en lettres et en philosophie 6 chrétiens et 2 juifs; en droit 207 étudiants chrétiens et 37 juifs. Pour l'entretien des étudiants qui faisaient leurs études à Iasi ou à Bucarest, on a réservé dans l'année d'étude 1922-1923 150 bourses de 2400 lei par mois.
- 84 Sadoveanu, M., *Drumuri basarabene*, București-Chișinău, 1992, p. 34.
- 85 *Cuvânt Moldovenesc*, 30 octombrie 1929.
- 86 I. M. R., *Feminismul*, // Răsăritul, an. VIII, nr. 5, ianuarie 1926, p. 8-9.
- 87 Dragnev, E., Pâslariuc, V., Cașu, I., *Chișinăul „de altă dată”. O succintă cronică a vieții cotidiene (1900-1940) pe marginea presei de epocă*, Semne identitare, Chișinău, 2002, p. 3.
- 88 Dragnev, E., Pâslariuc, V., *Adio secolul XX (1933-1939)*, // Capitala Magazin, nr. 5-6, Chișinău, 2000, p. 5.
- 89 Basarabia economică, an. XIX, nr. 1, ianuarie 1937, p. 39.
- 90 Vreamea, 11 octombrie 1934, p. 4.
- 91 Gazeta Basarabiei, an. V, nr. 1229, 20 noiembrie 1939, p. 4.
- 92 Dragnev, E., Pâslariuc, V., *Adio secolul XX (1933-1939)*, // Capitala Magazin, nr. 5-6, Chișinău, 2000, p. 5.
- 93 Basarabia economică, an. XIX, nr. 2, februarie 1937, p. 38-39.
- 94 Vreamea, 21 mai 1935.
- 95 Vreamea, 11 octombrie 1934.
- 96 Gazeta Basarabiei, an. V, nr. 1229, 20 noiembrie 1939, p. 4.
- 97 *Ibidem*.
- 98 *Ibidem*.
- 99 Gazeta Basarabiei, an. V, nr. 1229, 20 noiembrie 1939, p. 4.
- 100 Renașterea Moldovei, II, nr. 1, 1921, p. 16.
- 101 *Ibidem*.
- 102 Vulturul Basarabiei, Chișinău, II, nr. 16-17, 1921, p. 31-32.
- 103 Boldur, Al., *Muzica în Basarabia. Schiță istorică*, București, p. 40.

- ¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 40. Au mois d'avril, la *Société de Musique George Enescu* de Iasi, conduite par Oscar Nedbal a annoncé son intention de donner des concerts à Chisinau. Le public a eu la possibilité d'assister dans la Salle Eparchiale aux concerts du baryton Angelo Caravia; dans l'enceinte de l'école musicale, aux concerts du pianiste L. Bazilevschi et d'autres.
- ¹⁰⁵ Au début du XXe siècle, la ville possédait trois musées : *Le Musée de Zemstvo* (agricole, ayant un caractère zoologique, agricole et des arts), qui va élargir son profil, grâce aux donations, devenant un véritable centre de recherche locale, *Le Musée d'Histoire* (créé par la *Commission Guberniale Scientifique des Archives de la Bessarabie*, auteur Ion Halippa) et *Le Musée Ecclésiastique* (créé en 1906 par la *Société Historique-Archéologique Ecclésiastique de la Bessarabie*), qui avait trois sections : numismatique, de livres anciens et des vêtements ecclésiastiques. Ploșniță, E., *Muzeul Basarabean în fluxul istoriei*, Chișinău, 1998; Ploșniță, E., Răileanu, N., *Pagini de muzeografie basarabeană*, Chișinău, 1999, p. 33.
- ¹⁰⁶ Florov, N., *Muzeul Național de Istorie Naturală din Chișinău. Trecutul și starea lui actuală*, // Buletinul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău, nr. 1, Chișinău, 1926, p. 3-15.
- ¹⁰⁷ *Ibidem*, nr. 4, Chișinău, 1932, p. 5.
- ¹⁰⁸ *Ibidem*, nr. 5, Chișinău, 1933, p. 6- 13.
- ¹⁰⁹ Iorga, N., *Neamul românesc în Basarabia*, București, 1997, p. 241.
- ¹¹⁰ *Raportul Arhiepiscopului Chișinăului și Hotinului din 3 aprilie 1919, Cu privire la rezultatele aplicării monopolului asupra alcoolului și influența lui asupra populației* // *Basarabia economică*, nr. 3-4, 1919, p. 44-46.
- ¹¹¹ Giurgea, E., *Criminalitatea în Basarabia și cauzele ei*, // *Basarabia economică*, an. III, nr. 2, Chișinău, 1922, p. 17-25.
- ¹¹² Erbiceanu, Vesparian, *Părerii și discuțiuni. Reînființarea justiției românești în Basarabia (III)*, // *Cuvântul dreptății*, VI, nr. 4, Chișinău, 1924, p. 64.
- ¹¹³ *Gazeta Basarabiei*, an. IV, nr. 818, 3 august 1938, p. 4.
- ¹¹⁴ Dragnev, E., Pâslariuc, V., *Adio secolul XX (1933-1939)*, // *Capitala Magazin*, nr. 5-6, Chișinău, 2000, p. 5.
- ¹¹⁵ *Ibidem*, p. 5.